

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**VZTAH MUŽE A ŽENY V KRAMÁŘSKÉ
SVĚTSKÉ PÍSNĚ A JEHO REFLEXE V
SOUČASNOSTI**

Michaela Krpálková

Plzeň 2011

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologických a historických věd

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

**VZTAH MUŽE A ŽENY V KRAMÁŘSKÉ SVĚTSKÉ
PÍSNĚ A JEHO REFLEXE V SOUČASNOSTI**

Michaela Krpálková

Vedoucí práce:

PhDr. Marta Ulrychová, Ph.D.

Katedra antropologických a historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2011

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, listopad 2011

.....

Poděkování:

Ráda bych poděkovala PhDr. Martě Ulrychové, Ph.D. za odborné vedení práce a pracovníkům Oddělení knižní kultury Knihovny Národního muzea, jmenovitě Mgr. Ivě Bydžovské a Michalovi Klackovi, za uvedení do problematiky kramářských tisků, poskytnutí hodnotných informací a přátelského zázemí po celou dobu mého výzkumu na jejich pracovišti.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	PERIODIZACE KRAMÁŘSKÝCH PÍSNÍ	3
2.1	KRAMÁŘSKÁ PÍSEŇ V EVROPĚ	3
2.2	ČESKÁ KRAMÁŘSKÁ PÍSEŇ	4
2.3	POSTAVENÍ KRAMÁŘSKÉ PÍSNĚ V LITERÁRNÍ VĚDĚ	6
2.4	VZTAH MEZI LIDOVOU A KRAMÁŘSKOU PÍSNÍ	9
2.5	VZHLED KRAMÁŘSKÉ PÍSNĚ.....	10
2.6	NÁPĚV.....	12
2.7	AUTOŘI A DISTRIBUCE	13
2.8	TISKÁRNY.....	15
2.9	VLIV CENZURY.....	16
2.10	SPOLEČENSKÉ FUNKCE KRAMÁŘSKÉ TVORBY	17
2.11	KLASIFIKACE KRAMÁŘSKÝCH PÍSNÍ.....	17
2.11.1	PÍSNĚ S NÁBOŽENSKOU TEMATIKOU	18
2.11.2	SVĚTSKÉ PÍSNĚ	19
3	SBÍRKA KRAMÁŘSKÝCH PÍSNÍ V KNM	21
3.1	VÝZKUM PÍSNÍ V NÁRODNÍM MUZEU	22
3.1.1	MILOSTNÉ PÍSNĚ	22
3.1.1.1	VĚNO, MAJETEK	22
3.1.1.2	NEŠŤASTNÁ LÁSKA, SEBEVRAŽDA.....	24
3.1.1.3	STARÁ PANNA, STARÝ MLÁDENEČ.....	27

3.1.1.4 FLIRT A NEVĚRA.....	29
3.1.1.5 EROTICKÉ MOTIVY	31
3.1.2 SVATEBNÍ PÍSNĚ	32
3.1.3 PÍSNĚ O MANŽELSTVÍ	34
3.1.3.1 NEŠŤASTNÉ MANŽELSTVÍ.....	36
3.1.4 MORYTÁTY.....	44
3.1.4.1 CHUDOBA	45
3.1.4.2 ALKOHOL	46
3.1.4.3 NEVĚRA	47
4 JAZYK KRAMÁŘSKÝCH PÍSNÍ.....	49
4.1 Hláskové jevy.....	49
4.2 Morfologie.....	50
4.3 Slovo­tvorba, lexikologie.....	51
4.4 Ostatní jazykové jevy (stylistika, syntax)	52
5 ZÁVĚR	53
6 EDIČNÍ POZNÁMKY	55
7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	57
8 RESUMÉ	63
9 PŘÍLOHY.....	64
9.1 Rejstřík názvů kramářských písní	64
9.2 Rejstřík incipitů	68
9.3 Rejstřík lokalit zmíněných v kramářských písních	75

10 ZKRATKY.....	81
11 OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	82
11.1 Seznam obrazové přílohy:	88

1 ÚVOD

Pro napsání bakalářské práce na uvedené téma jsem se rozhodla z několika důvodů.

Kramářská píseň byla dlouhou dobu považována za okrajovou část folklórní písně. Odborná veřejnost se jí příliš nevěnovala. Přestože byla v 18. a 19. století oblíbeným žánrem, představovala cenný zdroj informací, informovala, bavila, ovlivňovala vzdělanost lidí, lidovou kulturu a stala se i inspirací mnohým obrozeneckým literátům, její význam nebyl dosud dostatečně doceněn a je stále vnímána pouze jako předchůdkyně bulvárních novin.

Tato práce analyzuje rozbor textové části oněch světských kramářských tisků, jež jsou tematicky zaměřeny na vztah mezi mužem a ženou. Jejím cílem je zjistit, kterak autoři kramářských písní tento vztah pojali, jaká byla obsahová a formální složka písňových textů, dále pak jazykové prostředky. Prvotním úkolem bylo zjistit, v jakém množství se kramářské písně v muzejních sbírkách vyskytují, následovala jejich evidence a detailní analýza.

Původní záměr zpracovat toto téma v regionálním kontextu havlíčkobrodsko jsem musela vzhledem k nedostatečnému zastoupení světských písní v regionálních muzeích opustit. Rozhodla jsem se využít fondu Národního muzea v Praze¹ (dále jen NM).

Vzhledem k tomu, že je sbírka obsáhlá a její zpracování by několikanásobně přesáhlo limity bakalářské práce, rozhodla jsem se vybrat písně podle témat, která by vystihovala vývoj vztahu mezi mužem a ženou. Vybrala jsem cca 500 písní, z nich jsem pak výběr zúžila na pouhých 46 podle opakujících se syžetů.

¹ Sbírká patří k největším v Evropě a obsahuje cca 50 000 jednotlivin.

Práce má čtyři kapitoly. V první části se věnuji historickému vývoji kramářských písní v Evropě a Čechách. Uvádím osobnosti, badatele, sběratele, kteří se touto problematikou zabývali jako první, zároveň zmiňuji poslední výsledky výzkumu v této oblasti. V dalších kapitolách se zaměřuji na autory, distributory a tiskárny, z jejichž produkce kramářské písně vzešly. Děním kramářskou tvorbu podle syžetů, zmiňuji se také o vlivu cenzury na obsah, věnuji se další existenci písní. Nezanedbatelnou kapitolou v této problematice je vztah a odlišnosti mezi kramářskou a folklórní písní².

V úvodu třetí kapitoly představuji sbírku kramářských písní uloženou v Knihovně Národního muzea (dále jen KNM), z níž jsem po několik měsíců vybírala podklady pro tuto práci. Uvádím její vznik, historický vývoj a osobnosti, které se o její existenci zasloužily. Zároveň informuji o současném způsobu katalogizace kramářských tisků.

Postupně jsem zpracovala jednotlivé písně milostné, svatební, manželské a tzv. morytáty³. Vybrala jsem nejčastější syžety a seřadila je podle časového vývoje tak, aby nejlépe vystihly dějovou linku vztahu mezi ženou a mužem. Konkrétní písně jsem vybírala podle obsahového sdělení textu a jeho zvláštností tak, abych mohla poukázat na jejich originalitu a mohla jednotlivé motivy srovnávat.

Poslední kapitola se věnuje jazykovým prostředkům kramářských písní a její specifičnosti.

² Z důvodu odlišení zrodu písňového útvaru a jeho funkcí zde volím termín folklórní píseň, který chápu jako synonymum termínu „lidová píseň“.

³ Morytát – zpravodajské skladby zaměřené na senzační, maximálně věcné sdělení, viz MAZALOVÁ, Ludmila: Ženské postavy skalických škarniclovských tisků. In: *Obrazy ženy v kramářské produkci*. Holubová, Markéta a kol. Praha: 2008, s. 59.

2 PERIODIZACE KRAMÁŘSKÝCH PÍSNÍ

2.1 KRAMÁŘSKÁ PÍSEŇ V EVROPĚ

Předchůdcem kramářských písní byly zprávy, které zpívali již v 10. století potulní pěvci v doprovodu harfy, houslí, píšťaly nebo zvířecího rohu. Pěvci ve svých písních vyzývali k boji nebo upevňovali kmenové i národní cítění. Hrdiny písní se tak stávaly velké osobnosti a jejich statečné činy, bitvy, souboje s nepřáteli a netvory.⁴

Stylistický, repertoárový a společensko-historický styl kramářských písní nebyl jednotný. Pěvci (guslaři, skazitěli) podléhali lidové tradici a sami ji vytvářeli. Trubadourský repertoár vycházel z umělého dvorského eposu a byl poplatný literatuře. V západní Evropě jsou doloženi *ballad singer*, v Německu a Rakousku *Bänkelsänger*, v Maďarsku *historiás*. Obdobou pro kramáře, jokulátory a potulné zpěváky jsou ve slovanském prostředí známi polský a běloruský *dziad*, ruští *kaliki prechožije*, na Ukrajině pěvci *spievanek*. Všichni interpreti žili na okraji společnosti a jejich tvorba byla ovlivněna zkomercializovaným pojetím.⁵

Rozdíl mezi formou, tématem a funkcí české kramářské písně a tvorbou v evropské pololidové literatuře není příliš výrazný. Nejvíce je blízká rakouské a německé písní *Zeitungslied*, které byla doprovázena prozaickým výkladem. V 16. století - s rozšířením knihtisku - vzniká v obou zemích prozaické novinářské zpravodajství, předchůdce dnešního bulvárního tisku. Česká kramářská píseň však zůstává jednotným písňo-

⁴ SCHEYBAL, Josef, V. 1991: *Senzace pěti století v kramářské písni: příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu*. Hradec Králové: Kruh, s. 9.

⁵ BENEŠ, Bohuslav 1970: *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie*. Brno: Universita J. E. Purkyně, s. 15 - 16.

vým útvarem zaměřeným na veršovaný text a nápěv. Typické úvodní oslovení se objevuje v německých, španělských i francouzských písních.⁶

2.2 ČESKÁ KRAMÁŘSKÁ PÍSEŇ

Kramářská píseň se objevuje jako oblíbený žánr se senzačními a moralizujícími tématy počínaje 16. stoletím, kdy vznikla jako specifický typ letákového novinového zpravodajství, z něhož se vyčlenila na přelomu 16. a 17. století. Zatímco v Evropě byly zaznamenány první kramářské tisky již v 16. století, v Čechách se objevily až na počátku století následujícího. Kramářský styl se tedy formoval od 16. do poloviny 17. století. Aktuálně reagoval na zajímavé dobové události. Do poloviny 17. století převažuje světská zpravodajsko - historická epika s poučným moralizováním, kterou ovlivnily postupy umělé literatury a písně z kancionálu. V průběhu 17. století a na počátku 18. století však v tvorbě kramářských písní dochází k rozlišení druhů a žánrů. Vedle zpravodajsko-historických námětů se začaly objevovat baladické a satirické písně, legendy a písně o zázracích s církevní tematikou. Stále více se uplatňovala dramatizace děje. Kramářská píseň byla také využívána k protireformační propagandě a upevnění postavení katolické víry. Po Bílé hoře její umělecká úroveň klesla, obsah významně ovlivnila cenzura. V barokním protireformačním duchu naopak expandovala náboženská píseň. Nejplodnější období produkce kramářských písní ovlivněné osvícenstvím a josefínskými reformami nastalo v 18. století. V jeho druhé polovině a první polovině 19. století produkce kramářské písně dosahuje vrcholu. Její témata se opět začínají týkat světské problematiky.⁷

Specifičnost kramářských klišé se projevuje v kompozici písní, opakování podmětu, upřednostňování čtyřveršových strof s osmi a sedmisla-

⁶ HARTMANN, A. 1907: *Historische Volkslieder und Zeitgedichte vom XVI-XIX. Jahrhundert I*, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung ; PICKHART, A. 1909: *Španělské obrázky, O písni jarmareční*, Osvěta 39, s. 802 - 813, ROY, C. 1954: *Trésor de la poésie populaire. Textes choisis avec la collaboration de VERVIN, C.*, Paris. In: *BENEŠ, Bohuslav, c.d.*, s. 15.

⁷ TYLLNER, Lubomír 2007: *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, 2. svazek, [Věcná část A-N]. Praha: Mladá fronta, s. 428.

bičnými verši v časté frekvenci sousloví a jiných výrazů. Tato struktura neumožňovala příliš velké kombinační možnosti, a tak dochází k pomalé stagnaci, jež přetrvala do 19. století. V tomto období kramářské písně začíná ovlivňovat sentimentalismus, galantní poezie rokoka a biedermeieru a kuplety.⁸ Oblibu kramářských písní v 18. století u nás nesporně ovlivnil nejen vynález knihtisku, který usnadnil jejich další distribuci, ale i zvyšující se gramotnost obyvatelstva. Na přelomu 18. a 19. století tento žánr suploval zejména na venkově literaturu a noviny. Kramářské písně přinášely nové zprávy ze světa, působily na názory a veřejné mínění a patřily tak k běžnému a neopomenutelnému komunikačnímu prostředku⁹.

Od 2. poloviny 19. století do poloviny 20. století nastává období úpadku a rozpadu kramářské písně. Zábavnost, senzačnost a parodie čerpají z jiných zdrojů, jiný charakter má i formální náboženská argumentace. Po roce 1900 už kramářská tvorba neodpovídá původnímu pojetí a přežívá jen jako kulturní kuriozita.¹⁰

Ve 20. století kramářské písně nahrazují kuplety a satira s nastupující kabaretní zábavou. Kramářská píseň se však i nadále projevuje v naší starší i současné divadelní, literární a hudební kultuře. Za mnohé můžeme jmenovat díla *Divotvorný klobouk* Václava Klimenta Klicpery (1792 - 1859), *Naše Furianty* Ladislava Stroupežnického (1850 - 1892), *Satiry a sarkasmy* Viktora Dyka (1877 - 1931), báseň *Píseň o Daliboru* Jiřího Wolkera (1900 - 1924), *Cukrovou baladu* Vítězslava Nezvala (1900 - 1958), tvorbu Divadla Voskovce a Wericha (1925 - 1938), Josefa Váchala (1884 - 1966) a mnohé další.

V současné době z kramářských písní vychází například hudební skupina Traxleři, Traband s albem *Kolotoč*, divadelní představení *Svět (podle) písní kramářských* Divadla pod Palmovkou.

⁸ BENEŠ, 1970, s. 31.

⁹ VEČERKOVÁ, Eva 1995: *Poslouchejte, mládenci a panny ... aneb O české písni kramářské*. Brno: Moravské zemské muzeum, s. 5.

¹⁰ BENEŠ, 1970, s. 37.

2.3 POSTAVENÍ KRAMÁŘSKÉ PÍSNĚ V LITERÁRNÍ VĚDĚ

V 19. století byly kramářské písně současně sbírány s písněmi lidovými. Dokladem jsou práce Jána Kollára (1793 - 1852) a Pavla Josefa Šafaříka (1795 - 1861) ve sbírce *Písně světské lidu slovanského v Uhřích* (1823) a Jana Rittera z Rittersberka (1780 – 1841) ve sbírce *České národní písně (Bemische Volkslieder 1825)*. V těchto sbírkách jako první upozornili na *městské písně*, za něž můžeme považovat písně zlidovělé a kramářské. Kolektivní projev od individuálního rozlišili až Josef Jaroslav Langer¹¹ (1806 - 1846) a Božena Němcová¹² (1820 - 1862). V polovině 19. století se začínají jako kulturněhistorická kuriozita v publikacích objevovat starší texty kramářských písní.¹³

První se tématem kramářských písní začal zabývat národopisec František Bartoš, který napsal studie *Paběrky sebrané na poli české poesie kramářské* (1871)¹⁴ a *O světských písních kramářských* (1883).¹⁵ Poukázal zde na souvislosti mezi písní kramářskou a lidovou. Zároveň se jako první věnoval popisu vyjadřovacích prostředků, postupů kramářských písní, zkoumal sociální kořeny a rozebíral žánry. Kramářské tisky nazývá: *"Jsouť to na mnoze necudné plody sprosté luzy, určené takéž 'k obveselení mysle mládencům a pannám', a pitomé výmysly o kdoví jakých divech a zázracích."*¹⁶

¹¹ *Starožitné básně ruské* (1834), *Čeští krakováci* (1835), *Svatební obyčeje a písně, České prstonárodní obyčeje a písně* (1861)

¹² *Národní báchorky a pověsti* (1845 - 1847), *Slovanské pohádky a báchorky* (1857 - 1858)

¹³ BENEŠ, Bohuslav 1983: *Poslyšte písničku hezkou*. Praha: Mladá Fronta, s. 141.

¹⁴ BARTOŠ, František 1871: *Paběrky sebrané na poli české poesie kramářské*. Brno: Časopis Matice moravské.

¹⁵ BARTOŠ, František 1883: *O světských písních kramářských*, Brno: Obzor, 6.

¹⁶ BARTOŠ, František 1871: František. *Paběrky sebrané na poli české poesie kramářské*. In: BEZDĚK, K. a RYŠAVÁ, E.: *České kramářské písňové tisky, jejich bibliografické zpracování a ukázka bibliografie 19. století*. Praha: Sborník Národního muzea v Praze: Acta Musei Nationalis Pragae, sv. XXVIII, 1983, s. 173 - 201.

I přes tento nelichotivý názor Bartoš upozornil na významné svědectví z dob našich předků, které tyto tisky nesou,¹⁷ a svým kritickým rozbohem přispěl k rozvoji jejich dalšího zkoumání.

Na konci 19. století se o kramářské tisky zvedl sběratelský i odborný zájem. Vyvolala ho Národopisná výstava československá v Praze (dále jen NVČ) konaná roku 1895, kde byly prezentovány špalíčky¹⁸ kramářských písní. V průběhu NVČ se zrodila myšlenka archivovat kramářskou tvorbu a ostatní tvorbu pololidovou. Další texty se začaly otiskovat v časopise *Český lid* založeném roku 1891, v jehož čele stál Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Písně byly zkoumány převážně z hlediska tematického a historicko - dokumentárního, muzikologickou stránkou, požadavky sběru a studiem kramářských písní se zabýval Otakar Hostinský (1847 – 1910), který ve své práci *O písni zlidovělé* (1896) zavádí pojem „zlidovělý zpěv“¹⁹.

Díky NVČ vzrostl zájem o tisky i ve sběratelských kruzích. V roce 1912 vznikl časopis pro sběratele *Český sběratel* redigovaný básníkem Antonínem Mackem (1872 - 1923). V *Kuriozní revue* (1925) otiskl Emerich Alois Hruška (1895 - 1957) článek Jaromíra Malého (1885 - 1955) *Naše literatura jarmareční a pouťová*, který upozorňuje na historický pramen jarmarečních písní. Miloslav Novotný (1894 - 1966) o pět let později publikoval svou bibliofilii *Písničky jarmareční, většinou výpravné a vesměs pradávné*, s níž vzbudil velký zájem sběratelů o písně. K nejvýznamnějším sběratelům, jejichž zásluhou bylo velké množství tisků zachráněno, patří Karel Václav Adámek (1868 - 1944), Josef Scheybal st. (?) a Rudolf Hlava (1811 - 1988), Jaroslav Červený (1881), Josef Hladký (?), Karel David (?), Jan Weger (?), František Tichánek (?).

¹⁷BARTOŠ, František 2003: *Lid a národ, sebrané rozpravy národopisné a literární, svazek II., 1883*, Zlín: Krajská knihovna Františka Bartoše, s. 202.

¹⁸Kramářské písně sešité režnou nití na kožený, kartonový nebo látkový obal. Špalíčky mohly být silné až 10 cm.

¹⁹BENEŠ, 1983, s. 141 - 142.

Velký zájem o dřevořez přivedl ke sběru kramářských písní i malíře, grafika a spisovatele Josefa Váchala (1864 - 1966).²⁰ Ve druhé polovině 19. století dochází ke vzniku regionálních i městských muzeí, v jejichž fondech se začaly objevovat i kramářské písně, které často pocházejí ze sběratelských zdrojů.

Pozornost vědecké veřejnosti ke kramářským písním obrátil ve třicátých letech 19. století literární teoretik a historik Bedřich Václavek (1897 - 1943) s muzikologem Robertem Smetanou (1904 - 1988). Ve své knize *České písně kramářské* (1932) definují kramářskou píseň následovně: „*Je to píseň, řečeno nejobecněji, která byla vytištěna jednotlivě v samostatném (nejprve čtyřlístém později dvoulístém) tisku, aby byla prodávána trhovými zpěváky na trzích nebo písňovými kramáři po vesnicích.*“²¹ Václavek zde popsal nejen složky estetické, ale i společenské. Smetana se zabýval nápevy a propracoval teorii “obecné noty“. Ve své práci autoři uvedli materiály z nejstarších dob až do 19. století.²²

Teorií znaku, strukturalistickou analýzou a mimoestetickou funkcí kramářské písně se zabýval literární vědec a teoretik Petr Bogatyrev (1893 - 1971).²³ Po druhé světové válce se zájem odborníků opět vrátil k metodologii sběru, katalogizaci tisků, ke sledování produkce tiskáren a literárněhistorickému třídění. K výsledkům bádání velkým dílem přispěli také pracovníci NM v Praze. V roce 1961 byly výsledky výzkumu prezentovány na konferenci s názvem *Václavkova Olomouc 1961*.²⁴

Ve 2. pol. 20. st. se výzkumem kramářské písně zabýval Bohuslav Beneš, který v roce 1970 publikoval svou práci *Světská kramářská píseň: příspěvek k pololidové poezii*²⁵, v roce 1983 pak antologii světských a ná-

²⁰ HLAVA, Rudolf 1963: Soukromé sbírky, kramářských písní. In: *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni*. Praha: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica, Supplementum, 6, SPN, s. 363 - 365.

²¹ SMETANA, Robert, VÁCLAVEK, Bedřich 1949: *České písně kramářské*. Praha: Svoboda, s. 10.

²² BENEŠ, 1983, s. 141.

²³ BOGATYREV, Petr 1931: Příspěvek k strukturální etnografii. In: *Slovenská Miscellanea. Sborník věnovaný univ. prof. dr. Albertu Pražákovi k 30. výročí jeho literární činnosti*. Bratislava: 1931, s. 279. - 282.

²⁴ BENEŠ, 1983, s. 142.

²⁵ BENEŠ, Bohuslav 1970: *Světská kramářská píseň: příspěvek k pololidové literatuře*. Brno: Universita J. E. Purkyně.

boženských písní *Poslyšte písničku hezkou*²⁶. V roce 1990 vyšla kniha Josefa Václava Scheybala *Senzace pěti století v kramářské písni*²⁷, v níž se autor věnuje vzniku a vývoji kramářské písní, tiskařům, ilustracím a autorům. Mezi další tvůrce patří Eva Večerková, která je autorkou malé sešitové publikace z roku 1995 *Poslouchejte mládenci a panny... aneb O České písni kramářské*²⁸, Jiří Fiala se svými knihami *České písně ze slezských válek*²⁹ a *Novina z francouzské krajiny*³⁰, Markéta Holubová s publikacemi: sborníkem *Obrazy žen v produkci kramářských písní* (2008)³¹, *Katalogem kramářských tisků* (2008)³², jehož spoluautorkou je Ludmila Kopalová a výběrovou bibliografií *Jednolisty, Kramářské tisky a Knížky lidového čtení* (2007).³³

2.4 VZTAH MEZI LIDOVOU A KRAMÁŘSKOU PÍSNÍ

Píseň kramářská a folklorní na sebe vzájemně působily a své motivy si půjčovaly. Kramářská poezie se však liší obchodním prostředím, v němž vznikala, a jež ji také společně s cenzurou výrazně ovlivnilo. Zatímco se folklorní píseň díky jednoduchému textu lehce zapamatovala a předávala se ústním podáním, kramářská píseň kladla větší důraz na textovou složku a rozšířila se, vzhledem k velké detailnosti a počtu slok, především tiskem. Navíc na kramářské písni nespolupracovalo více autorů, ale vychází ze stereotypního přejímání formálních znaků s aspektem komerčnosti.³⁴ Otakar Hostinský popsal rozdíl mezi autory kramářských a folklorní písní takto: „*Básník - spisovatel tvoře svou skladbu, především má na mysli, že jeho výtvar vyjde tiskem a bude čten. Lidový skladatel*

²⁶ BENEŠ, 1983.

²⁷ SCHEYBAL, 1991.

²⁸ VEČERKOVÁ, Eva 1995: *Poslouchejte, mládenci a panny aneb...O české písni kramářské*. Brno: Moravské zemské muzeum.

²⁹ FIALA, Jiří 2001: *České písně ze slezských válek*. Olomouc: Univerzita Palackého.

³⁰ FIALA, Jiří 1989: *Novina z francouzské krajiny*. Praha: Naše vojsko.

³¹ HOLUBOVÁ, Markéta a kol. 2008: *Obrazy žen v produkci kramářských písní*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

³² KOPALOVÁ, Ludmila, HOLUBOVÁ, Markéta 2008: *Katalog kramářských tisků*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

³³ HOLUBOVÁ, Markéta 2007: *Jednolisty, Kramářské tisky a Knížky lidového čtení, Výběrová bibliografie*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

³⁴ VEČERKOVÁ, 1995, s. 5.

tvorí píseň v pravém smyslu slova, tj. k slovům si obyčejně vyhledá nápěv ze zásoby, kterou má v paměti. Proto se na jeden nápěv zpívá mnoho písní různého obsahu, někdy pronikají také ohlasy hudby umělé (světské nebo duchovní).³⁵

Smetana s Václavkem ve své knize *České Písně kramářské uvádějí*., *Je tedy kramářská píseň prostředím, kterým nejen že vyšší kultura se stává majetkem lidových vrstev, nýbrž také kultura lidová působí zpět na kulturu vyšší.*³⁶ To, že nebyl tento historický pramen zpracován, vidí jako podstatnou mezeru v našich dějinách.

Část kramářských písní pochází od lidových básníků, jimž kramářská píseň umožnila své dílo uveřejnit. Kramářská píseň tak ovlivnila uvědomělou slovesnou tvorbu a podporovala lidové básníky k další práci.³⁷ Prostřednictvím kramářské písně se propagovala mezi prostým lidem umělá poezie a písně české poesie, například skladby českých obrozeneckých básníků Františka Ladislava Čelakovského (1799 – 1852), Františka Jaroslava Vacka – Kamenického (1806 – 1869), Václava Jaromíra Picka (1812 – 1869), Šebestiána Hněvkovského (1770 – 1847), Václava Hanky (1791 – 1861), které později zlidověly.³⁸

2.5 VZHLED KRAMÁŘSKÉ PÍSNĚ

Do poloviny 19. století se písně tiskly na nekvalitní hrubý hadrový papír, jenž byl mnohdy potrháný ještě před tiskem.³⁹ V polovině 19. století byl nahrazen dřevitým papírem. Okraje tiskových archů nebyly seříznuty. Zároveň se s bílým papírem používal k tisku i barevný papír plakátový,

³⁵ ZÍBRT, Čeněk. Literární rozhledy. In: *Český lid. Sborník věnovaný studiu lidu československého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, na Slovensku a Podkarpatské Rusi*, XXX. [online]. Praha, 1930, s. 151 - 153 [cit. 2011.16.11]. Dostupné z: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid30/index.htm>>.

³⁶ SMETANA, VÁCLAVEK, 1949, s. 16.

³⁷ Tamtéž, s. 17.

³⁸ RYŠAVÁ, Eva 1999: Zlidovělé písně Františka Ladislava Čelakovského. In: *Růže stolistá - F. L. Čelakovský 1799 - 1852: Mezinárodní vědecká konference: sborník příspěvků*. Strakonice: Muzeum středního Pootaví, s. 53 - 59.

zelený a žlutý. Narozdíl od jiných zemí, které tiskly ve formátu kvartovém a osmerkovém, tiskli čeští tiskaři ve formátu malé šestnáctky, teprve cca od roku 1850 používaly některé tiskárny i formáty dvoulisté osmerky (35 - 45 mm). Počet stran ovlivňovala rozsáhlost textu, krátké písně byly obvykle spojovány do jednoho tisku. Štočky v sobě zahrnovaly dva až čtyři listy, v případě některých starších písní osm či dokonce šestnáct listů. Většinou ale obsahuje kramářský tisk jedinou píseň.⁴⁰

První strana většinou mívala jednotnou úpravu. V horní části titulu byl umístěn stereotypní název *Nová píseň, Píseň pro mládence a panny, Nábožná píseň*, pod nímž se nacházel obrázek charakteristický pro kramářské tisky. Tematicky nemusel odpovídat obsahu písně. Většinou se jednalo o jednoduchý dřevořez nebo dřevoryt, později oceloryt. Vzhledem k tomu, že tiskaři často buď využívali zděděné štočky, nebo si je vzájemně půjčovali z jiných obrázkových publikací, nebylo výjimkou, že se obrázek objevil také u tisků z jiných tiskáren. Tisk zdobily nejčastěji na horním okraji druhé strany i jednoduché ornamenty, viněty, linky a řetízky, za nimiž následoval údaj o nápěvu písně.⁴¹ Pod obrázkem na titulní straně byly dále uváděny údaje o tiskaři, místo a rok vydání a začáteční slova písně, incipit. Mnoho tisků zůstalo anonymních, nanejvýše je zde uvedeno neurčité „vytištěno roku tohoto“.⁴² Závěr písně byl zřetelně ukončen výrazem KONEC nebo AMEN. Za písní tiskař uvedl zákaz neoprávněného šíření.

Umělecká úroveň byla ovlivněna malou gramotností anonymních lidových tvůrců, kteří neměli žádné znalosti v oblasti fonetiky a pravopisu. Jejich hlavním zájmem bylo popsat barvitě danou událost tak, aby zaujala čtenáře. V textu proto nechyběly ani jadrné výrazy, obhroublá slova a přehnaně líčené šťastné i tragické události. Stereotypní líčení událostí

³⁹ PETRÝL, Josef 1963: Funkce kramářských tisků ve vývoji českého tisku. In: *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni*. Praha: Acta Universitatis Palackianae Olomouensis. Facultas philosophica. Supplementum, 6, SPN, s. 338.

⁴⁰ VEČERKOVÁ, 1995, s. 6 - 7.

⁴¹ MAZALOVÁ, Ludmila 2008: Sběrka kramářských tisků v muzeu Prostějovska. In: *Český lid 95/ 2008*, Praha: EÚ AV ČR, s. 293.

⁴² VEČERKOVÁ, 1995 s. 9.

vycházelo z tradice barokních výrazových prostředků. Vzhledem k nízké ceně kramářské literatury si nemohly chudé venkovské tiskárny dovolit kvalitní a drahou výzdobu, proto se spokojily s primitivní prací anonymních řezbářů, dřevorytců, řezáčů perníkářských a textilních forem nebo využily štočky, které byly již použity u jiných vydaných obrázkových publikací. Nedostatek prostředků se odrazil i na kvalitě zpracování tisků, nepřehledných tiskařských postupech, nekvalitní grafické úpravě a velkém množství gramatických chyb nebo zkomolených slov. Kramářské písně byly sázeny až do konce 19. století novogotickou frakturou⁴³. V polovině 19. století se začaly písně tisknout jednoduchou latinkou, která se na venkově ujala mnohem později.⁴⁴

2.6 NÁPĚV

Text písně následoval pod uvedeným nápěvem na první straně. Mohl být vysázený buď souvisle, nebo do číslovaných, popřípadě nečíslovaných strof. Z ekonomických důvodů se noty netiskly. Autor skládal text tak, aby se dal zpívat na jakoukoli melodii. Písně neměly vlastní nápěvy, pouze na druhé stránce před textem se uvedl nápěv - incipit - známé písně: „*zpívá se jako*“, „*píseň má svou notu*“, „*zpívá se na známou notu*“, „*zpívá se na obecnou notu*“ apod. Dalším důvodem, proč se noty netiskly, byla jejich neznalost. Více než na nápěv byl důraz kladen především na obsah písně. Nepůvodní melodie se obvykle dobově a krajově přejímaly od jiných známých písní: lidových, zlidovělých, kostelních, písní mistrů pěvců, později operních a operetních árií, vojenských, poštovních nebo loveckých znělek.⁴⁵

Skladatel použil pouze jejich metrické schéma tak, aby souhlasilo s metrickým útvarem nového textu. Někdy pouze stačilo, aby počet slabik v textu odpovídal počtu hudebních kvantit v melodii. Autoři využívali i části

⁴³ Fraktura neboli švabach vznikla v 15. století v Německu, v Čechách ji používala většina tiskařů.

⁴⁴ FABIÁNOVÁ, Jiřina 2009: *Písničky veselé i truchlivé na světlo světa vydané. Malé povídaní o kramářských tiscích uložených v muzeu Valašského Meziříčí*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valaško ve Vsetíně a Muzejní společnost ve Valašském Meziříčí, s. 7-14.

⁴⁵ TYLLNER, 2007, s. 429.

známých melodií či jejich lehce přenosných hudebních frází nebo sami vytvořili nápěv nový, blížící se zpívané mluvě. Ten hrál sekundární roli, často se opakoval a narozdíl od lidové písně, v níž společně s textem umocňuje umělecký dojem, měl pouze oživit interpretaci písně.⁴⁶

Nápěvy světských písní lidé nalézali i na trzích u jarmarečního zpěváka nebo je převzali z jiných lidových nebo zlidovělých písní, k duchovním kramářským písním je přejímali z kancionálů. Svůj zpěv často interpreti doprovázeli hrou na niněru, citeru, housle, tahací harmoniku nebo flašinet - kolovrátek, někdy také doplněný dramatickým přednesem s vyobrazením příběhu na velkém plátně, rozděleného do polí v pořadí jednotlivých epizod.

2.7 AUTOŘI A DISTRIBUCE

Kramářské nebo také jarmareční písně nebyly, jak navádí jejich název, prodávány pouze na trzích nebo poutích, ale i v hospodách či podomním prodejem. Jejich distributoři byli buď majiteli malých kamenných obchodů, kteří si jejich prodejem rozšiřovali sortiment, nebo sama církev, snažící se tak upevnit zbožnost věřících.

Autoři kramářských písní pocházeli z nejchudších nebo středních vrstev s úzkou vazbou na prostředí sociálně nejslabších. Ne vždy své písně zároveň interpretovali a prodávali. Vedle kramářských zpěváků je skládali příležitostní autoři z řad učitelů, kněží, úředníků nebo studentů, někdy i výrobců, kteří díky dobré znalosti prostředí dokázali věrně zachytit život, řeč a způsoby této společenské vrstvy. Na konci 16. století jejich status ve společnosti klesl na nejnižší místo. Společnost je řadila k potulným komediantům, loutkářům, cestujícím řemeslníkům, někdy i žebrákům a vagantům.

⁴⁶ SMETANA, VÁCLAVEK, 1949, s. 21.

Pro zvýšení atraktivnosti a dosažení větší autenticity světských kramářských písní v 2. polovině 19. století autoři v textu často používali germanismy, slangová slova a vulgarismy.⁴⁷ Vzhledem k tomu, že je tvorba kramářských písní převážně anonymní, zejména autorů starších písní, víme o jejich životě a tvorbě poměrně málo. Až s příchodem 19. století se začala na tiscích kramářských písní jména autorů uvádět. K nejznámějším patří pražský písničkář František Hais (1818 - 1899), který je autorem asi 400 písní z období poloviny 19. století.⁴⁸

V druhé polovině 19. století přibývají jména dalších autorů - Jan František Kratochvíl, „zpěvák chrudimský“, Josef Chládek (?), „starý zpěvák městecký“, Josef Tér (1811 - 97) z Rovenska pod Troskami⁴⁹, A. Beníšek (?), Ladislav Hájek (?), Josef Chudek (?), V. Kašpar (?), V. Lobešský (?), M. Machovský (?), Karel Marvall (?), Karel Pavlica z Vlašského Meziříčí (?), Josef Paloustka z Čestína (?).⁵⁰ Autorský podíl lze v písních vysledovat jen velmi těžce. Tiskaři si často vyměňovali štočky a mnohdy do obsahu i sami autorsky zasahovali. Není neobvyklé nalézt ve sbírce písně, které se až na detaily liší pouze autorstvím nebo místem tisku.⁵¹

Vzhledem k tomu, že se cena tisků pohybovala pouze ve výši 1 - 2 krejcarů a na zisku z prodeje byly závislé nejen rodiny prodejců, ale i malých tiskáren, museli kramáři uplatnit kromě svých obchodních znalostí také dovednosti pěvecké, hudební a výtvarné. To vše mělo zaujmout další diváky a zvýšit prodej kramářských písní. Ve své tvorbě autoři často reagovali na aktuální události ve světě a sami přinášeli nové zprávy ze svého putování po něm.⁵²

⁴⁷ BĚHALOVÁ, Štěpánka 2008: Odras ženy v kramářských tiscích z jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny. In: HOLUBOVÁ, Markéta a kol., *Obrazy ženy v kramářské produkci*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, s. 19.

⁴⁸ BENEŠ, 1970, s. 22.

⁴⁹ VEČERKOVÁ, 1995, s. 9.

⁵⁰ SMETANA, VÁCLAVEK, 1949, s. 19.

⁵¹ BENEŠ, 1970, s. 22.

⁵² FABIÁNOVÁ, 2009, s. 7 - 14.

2.8 TISKÁRNÝ

Neodmyslitelnými spolupracovníky autorů byli tiskaři a nakladatelé. Nejdříve se tiskem zabývaly malé tiskařské oficíny, knihaři, dřevorytci, kteří své zboží prodávali ve vlastních stáncích na trzích nebo prostřednictvím zpěváků a vyvolávačů.⁵³ Protože se jejich prodej stal pro mnoho tiskáren lukrativní, začali se tiskem zabývat i velcí typografové. "

První známé kramářské písně vyšly z dílny Mikuláše Konáče z Hodíškova (1480 - 1546), prvního pražského tiskaře, který tiskl knihy nejen teologické, humanistické a populární spisy, ale i české noviny. Mezi další tiskaře v 16. století patřili Pavel (†1554) a Jan mladší (†1544) Severýnové z Kapí Hory, Šebastián Oks z Kolovsi (1562 - 1571), Jiří Jakobides Dačický (†1618), Jan Filoxen Jičínský (1560 - 1591), Burian Valda z Prahy (1598) či Jiří Melantrich z Aventina (1511 - 1580). Velkou produkci novinové a letákové literatury předvedly tiskárny především v době stavovského povstání a na počátku třicetileté války. Protireformační písně vycházely především z dílny knihtiskaře Jana Karla Jeřábka (činný 1686 - 1709).

V 18. a 19. století, se produkce kramářských písní přesunula převážně na venkov, kde vzniklo okolo dvou set tiskáren. Mezi nejznámější patřily Turečkova tiskárna v Litomyšli, Tybeliova v Hradci Králové, Korcova v Kutné Hoře, Höchenbergerova v Příbrami, Landfrasova v Jindřichově Hradci, Fritschova v Chebu, Laubova v Litoměřicích. Vedle tisku kramářských písní se tiskárny živily vydáváním modliteb, modlitebních knih a lidovou beletrií. Dále se písně tiskly v Mladé Boleslavi, Chrudimi, Klatovech, Litoměřicích, Plzni, Jičíně a v Novém Bydžově. Na Moravě byla jedna z největších tiskáren v Olomouci, Brně a v Jihlavě.⁵⁴

⁵³ SCHEYBAL, 1991, s. 49.

⁵⁴ Tamtéž, s. 53 - 63.

2.9 VLIV CENZURY

Po Bílé hoře se v důsledku rekatolizace a cenzury šířily hlavně písně náboženské, líčící různé zázraky, životy světců, mučení svatých a kruté tresty za bezbožnost a hříšný život. Od roku 1709 měly na starost cenzuru civilní úřady, které se zaměřovaly na písně náboženské i světské. Aktivity cenzorů byly závislé na aktuálních nařízeních a změnách režimu. Písničkáři a producenti byli pod největším dozorem cenzury v době josefínských reforem. V letech 1780 - 1785 došlo v Čechách k zostřeným cenzurním zákrokům - krajské úřady měly zkontrolovat veškeré tiskoviny vydané provinčními tiskárnami. Toto opatření sledovalo omezení politických pobuřujících textů, textů nemravných, pověrečných a nábožensky netolerantních. Úkolem byli pověřeni čtyři královští cenzoři - Karel Rafael (1743 - 1807), Jiljí Chládek (1743 -1806), Faustín Procházka (1749 - 1809) a Josef Dobrovský (1753 - 1829). Tito duchovní se snažili odstranit z lidové náboženské literatury především vše, co odporovalo zásadám církevní nauky a naopak podporovalo pověry. Tiskaři museli předkládat ke kontrole veškeré tiskoviny a vydávat pouze označené cenzurním povolením, které se uvádělo na titulní straně. Zájem o nepovolené tisky byl však větší, a tak tiskaři úřady obcházeli, což vedlo ke zvýšenému policejnímu dohledu na poutích a trzích. Nezřídka docházelo ke konfiskaci písní, k policejním prohlídkám tiskáren, v horším případě pak i k zatýkání a žalářování tiskaře.⁵⁵ Přes veškerou snahu se úředním dohlížitelům zcela nepodařilo kontrolu nad kramářskými tisky získat.

Cenzurní povolení, pakliže jej tiskař obdržel, se uvádělo na titulní straně písně. Datace a místo tisku se často kvůli cenzuře buďto neuvádělo vůbec, nebo je nahradilo falešné „impresum“ s neurčitým údajem „*vytištěno roku tohoto*“ a smyšleným názvem tiskárny. Ve sbírce KNM jsem našla několik písní, které byly cenzurou zabaveny. Jsou označeny razítkem Státního zastupitelství v Praze a datem zabavení.

⁵⁵ FABIÁNOVÁ, 2009, s. 9.

2.10 SPOLEČENSKÉ FUNKCE KRAMÁŘSKÉ TVORBY

Základními funkcemi kramářské tvorby bylo zpravodajství, ideologické ovlivňování, lidová zábava a moralizování. Nevznikala se záměrem vytvořit umělecké dílo, ale jako zboží určené ke komerčnímu užítku.

Zpravodajská funkce je příznačná pro většinu světských a některých duchovních písní. Projevuje se ve volbě námětu i interpretace. Jejím úkolem nebylo pouze informovat o dané zvěsti, ale zároveň v duchu protireformační, rekatolizační politiky 16. a 17. století upevňovat ideologii. V 18. století zpravodajská funkce tento rys pozvolna ztrácela, religióznost se stávala pouze jakýmsi klišé. Autor nesledoval jen neobvyklé jevy, ale zaměřoval se i na jedince. Píseň tak dostává emocionální charakter, který se od 18. století stále více zvětšuje. Díky subjektivnímu zachycení událostí byly čtenáři předkládány informace s velkou dramatickostí a senzacechtivostí, která podporovala funkci obchodní. Autor se většinou ztotožňoval s vládnoucím světovým názorem. Realita se kritizovala jen zřídka nebo pouze alegoricky. Autor se zaměřoval na témata společenská i politická, na historické události a nepřímo tak působil na vzdělanost prostých venkovských lidí.⁵⁶

Nepostradatelnou složkou kramářské písně byla zábava, která začala mít v repertoáru písničkářů převahu v 19. století. I přes odlehčený tón písní lze v obsahu vysledovat ideologické vlivy katolické morálky. Autor v písních vystupuje jako nezúčastněný pozorovatel, jindy předkládá i svůj názor. Charakteristické pro kramářské písně jsou moralistní ponaučení uvedená na závěr tisku.⁵⁷

2.11 KLASIFIKACE KRAMÁŘSKÝCH PÍSNÍ

V průběhu vývoje kramářské písně se měnil její obsah i námět. Vývojové změny však byly tlumeny převahou kramářských zpravodajských

⁵⁶ BENEŠ, 1970, s. 19.

⁵⁷ Tamtéž, s. 23.

a duchovních písní, jakož i stereotypními postupy kramářské písně. Autoři se snažili přecházet k novým tématům i formám, zároveň však čelili dlouhé konzervativní tradici klasických témat, která ustoupila až v 19. století. Vedle zpravodajsko - moralistických a duchovně propagandistických žánrů se tak objevuje i žánr lyriko - epický.⁵⁸

S šířícím se vzděláním se začala měnit i témata písní. Lidé se od písní s tematikou všedního dne začali odvracet k novým tématům plným senzací a zpráv z neznámých míst. Skladby jsou ale zároveň záznamem zvyků, tradic, náboženských představ, společenské situace a ukázkou veřejné morálky s reflexí na tehdejší dobu.

Kramářské písně můžeme rozdělit do dvou skupin 1) se světskou, 2) náboženskou tematikou.

2.11.1 PÍSNĚ S NÁBOŽENSKOU TEMATIKOU

Písně s náboženskými motivy zahrnují legendy, apokryfy, starozákonní i novozákonní biblické příběhy, písně o zázracích a moralizující exempla, písně o vraždách (morytáty), kramářské balady, písně milostné a rodinné. Skladby vycházely z událostí běžného života, do něhož patřily nejen soukromé a společenské záležitosti, ale i náboženské obřady a církevní otázky. Jejich dějová stavba je jak epická, tak lyrická, žánry se často prolínají. Jako hrdinové v těchto písních vystupují světci, lidé urozeného i prostého původu.⁵⁹

V muzejních sbírkách převažují duchovní kramářské tisky, jež svým způsobem nahrazovaly modlitební knížky. Jejich majitelé je buď sešivali do takzvaných špalíčků, nebo je jednotlivě vkládali do modlitebních knih. Distributorem byla většinou církev, která je prodávala na poutích a církev-

⁵⁸ SMETANA, Robert 1963: K problematice jevu české písně kramářské. In: *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni*. Praha: Acta Universitatis Palackianae Olomouensis. Facultas philosophica. Supplementum, 6, SPN, s. 44.

⁵⁹ MAZALOVÁ, Ludmila 2008: Ženské postavy skalických škarniclovských tisků. In: HOLUBOVÁ, Markéta a kol., *Obrazy žen v kramářské produkci*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, s. 51 - 59.

ních slavnostech. V pobělohorském období se snažila šířit a upevnit katolickou víru.

Náměty kramářských duchovních písní pocházely z legend, knížek lidového čtení či lyrických kancionálových písní a navazovaly na tradici potulných zpěváků a hudebníků. Popisovaly zázraky, potopu světa, legendy, život a smrt světců, poslední soud, biblické příběhy, tresty za hříchy. Náměty písní s náboženskými tématy se v průběhu staletí ustálily. Největší rozmach duchovních písní nastal v období baroka, z něhož jich také většina pochází. V 18. století s nástupem poutních písní vznikl kult Panny Marie a Jana Nepomuckého, známé jsou i pověrečné tisky a legendy ze života světců. Oblíbeným motivem byli také bezbožní hříšníci, kteří jsou potrestáni a ze svých hříchů konají pokání.

2.11.2 SVĚTSKÉ PÍSNĚ

Písně se světskou tematikou se na trhu etablovaly na přelomu 18. a 19. století. Zabývaly se milostnou, hospodářskou, politickou, společenskou a v době válek i vojenskou tematikou. Popisovaly i mimořádné události jako svatby, korunovace panovníků, vraždy, hladomory a přírodní katastrofy, které jsou interpretovány jako Boží hněv. Častým tématem byly neposlušné děti, opilí, suroví, nevěrní a hazardním hrám propadlí muži nebo nešťastná láska, jíž bránili lakomí rodiče, či láska zkoušená nevěrou a nestálostí.

Zřejmě kvůli převládajícímu mužskému autorství byl velký prostor věnován kritice a karikatuře marnivé, svárlivé, klevetivé, líné, parádivé a nevěrné ženy. Jindy písně informovaly o nových trendech v módě a novinkách v obchodním světě (příchod kalhot do ženské módy, objev kávy, kořalky, brambor, cukrové řepy na trhu). Zaznamenávaly svět sedláků i ostatních stavů a povolání, různé ceremonie. Dominovaly zprávy týkající se politických a válečných událostí, např. třicetileté, napoleonské války nebo stavovského povstání, v nichž si sedláci, nejčastěji *v dialogu*

s *lancknechtem*⁶⁰ stěžovali na zničený majetek. S válečnou problematikou se objevily písně vojenské s motivem *loučení vojáka s milou a rodičů*.⁶¹

Ve světských skladbách se nejčastěji vyskytují smíšené lyricko-epické písně, jež jsou doplněné autorským komentářem. Charakteristické je množství detailů odpozorovaných ze života, lidový jazyk, dále pak tradiční moralistní ponaučení a hodnocení, vycházející z konzervativních postojů, náboženských a společenských společnosti 18. století.

⁶⁰ SCHEYBAL, 1991, s. 44.

⁶¹ BĚHALOVÁ, Štěpánka 2008: Odras ženy v kramářských tiscích z jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny. In: *Obrazy ženy v kramářské produkci*, Markéta Holubová a kol., Praha: Etnologický ústav AV ČR, s. 17 - 36.

3 SBÍRKA KRAMÁŘSKÝCH PÍSNÍ V KNM

Sbírka kramářských písní je umístěna na oddělení knižní kultury KNM, v Praze. Eviduje cca 50.000 samostatných tisků a špalíčků, z toho 15.000 nezpracovaných. Svou velikostí patří právem k největším nejen v Čechách, ale i v Evropě. Začala vznikat v druhé polovině 19. století, kdy mělo muzeum za úkol shromažďovat cenzurní výtisky českých tiskovin. Velkou pozornost kramářské písni věnoval Čeněk Zíbrt, který byl knihovníkem KNM od roku 1904 do 1928. Převážná část sbírky pochází z období 18. až 20. století. V roce 1989 byl fond obohacen o významnou sbírku sběratele Rudolfa Hlavy (1911 - 1988)⁶², která obsahuje nejen kramářské tisky, ale i sbírku kupletů, rukopisných zpěvníků, literatury s hudební tematikou a předsádkových a ručních papírů.

Hlavova sbírka činí 25 tisíc bibliografických jednotek. V *Knihopisu českých tisků* do roku 1800 bylo zdokumentováno asi tisíc unikátních Hlavových tisků. Časové zařazení je však vzhledem k jejich častému přebírání a přetištění bez uvedení datace složité. Zařazení komplikují i rysy kramářských písní a modliteb, které se až do 2. poloviny 19. století nemění. Vzhledem k tomu, že se názvy písní i přes svůj rozdílný obsah velmi často opakovaly, jsou řazeny v katalogu podle incipitu.⁶³ KNM zpětně zpracovává bibliografii kramářských písňových tisků 19. století, na níž se pracuje dodnes. Zároveň připravuje jejich katalogizaci v elektronické podobě.⁶⁴

⁶² Rudolf Hlava (1911 - 1988), český pedagog, archivář, kronikář, vlastivědný pracovník a sběratel ze Semil.

⁶³ Incipit-první verš a dvojverší písně.

⁶⁴ STRAŠILOVÁ, Iva. Kramářské písně v Knihovně Národního muzea: Cíle a prostředky zpracování. In: KRUŠINSKÝ, Rostislav, ed. *Problematika historických fondů Čech, Moravy a Slezska 2006*. Brno, Olomouc: Sdružení knihoven ČR, Vědecká knihovna v Olomouci, 2007, s. 191-199. ISBN 978-80-86249-42-1 (SDRUK). ISBN 978-80-7053-272-0 (VKOL).

3.1 VÝZKUM PÍSNÍ V NÁRODNÍM MUZEU

3.1.1 MILOSTNÉ PÍSNĚ

Láska byla v literární tvorbě jedním z nejoblíbenějších témat, přesto mu autoři kramářských skladeb na rozdíl od lidových písní nevěnovali příliš velkou pozornost. Ve skladbách převažoval lyrický žánr k vyobrazení milostných vyznání a rodinné idyly: „*O láske, rozkoš oči, přijď mně potěšiti, srdce jest žádostivé tvého milování, stále po tobě toužím, když tebe nemám, láskou srdce mé hoří*“.⁶⁵ Často zde vystupuje pouze jedinec, milenec, manžel, milenka, žena, jedná se tedy o subjektivní lyriku⁶⁶ Stejně tak lze v lyrických písních zastihnout i drobné epizody, v závěru textu i komentář autora. Tento žánr Jiří Fiala nazývá objektivní lyrikou⁶⁷

Píseň byla často vydávána pod názvem *Nová píseň pro mládence a panny*. Tento stereotypně se opakující název bez bližšího upřesnění obsahu titulu stačil k zajištění dobré prodejnosti tisku mezi lidmi. Písně pojednávají o lásce šťastné nebo nešťastné, již stojí v cestě chudoba, společenské postavení jednoho z milenců, nevěra, flirt s jiným mláďencem, žárlivost nebo nepřející rodiče. Nešťastná láska končí v některých případech tragickou smrtí jednoho nebo obou milenců.

3.1.1.1 VĚNO, MAJETEK

Již v raném středověku hrál vklad do manželství od ženicha a věno nevěsty významnou roli při uzavírání manželství. Vklad do manželství, které přinášel ženich, měl být pro rodinu nevěsty kompenzací za její ztrátu i ztrátu budoucích dětí. Věno začalo hrát velkou roli pravděpodobně v souvislosti s „nadbytkem“ žen ve společnosti, v jehož důsledku musela rodina zvýšit „hodnotu“ svých dcer na sňatkovém „trhu“.⁶⁸ Výběr vhodné-

⁶⁵ *Světská píseň mláďencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná. O láske, rozkoš oči, přijď mě potěšiti ...*, KNM, KP O 105/1.

⁶⁶ BENEŠ, 1970, s. 89.

⁶⁷ FIALA, Jiří 1989: Umělá milostná lyrika ve starších kramářských tiscích. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomouensis Facultas Philosophica, Philologica* 59/1989, Olomouc, s. 35.

⁶⁸ OTIS - COUR, Leah 2000: *Rozkoš a láska*. Praha: Vyšehrad, s. 29 - 31.

ho ženicha nebo nevěsty určovala jejich ekonomická situace, množství peněz, které přinesou do manželství.

Ve skladbě *Travička se zelená, šla na ni má milá* si mládenec Filípek stěžuje své Pepince, že již za ní chodit nebude, protože je chudý.

*2. „Rodiče mě bránili, že se vdávat
nemáš, já jsem synek chudobný, ty že
peněz hledáš, již k vám nesmím cho-
dívat a s tebou se těšívát,
ty mě nemáš ráda.“⁶⁹*

Dívky si v písních často stěžují na mládence a jejich chamtivost a nedostatek majetku.

*5. „Ty zdejší mládenci z vyso-
ka jdou, chudobnou dívčičku
si nevšimnou.“*

*6. Bohatá panenka srdce
trápí, chudobná dívčička nic
neplatí.“⁷⁰*

Časté je konstatování mládence, že dívka tak dlouho vybírala, až se nevdala: „*Já jsem se oženil, ty jsi se nevdala, na koho jsi, má panenka, na koho čekala?*“⁷¹

⁶⁹ *Světská píseň pro mládence a panny. Travička se zelená, šla na ni má milá ...*, sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava 1796.

⁷⁰ *Dvě nové písně pro mládence a panny. Ach hořela láska ve dne v noci ...*, sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava 1774.

⁷¹ *Kratochvilná píseň mládencům a pannám pro obveselení vydaná a světlo vydaná. Ta Moravská brána jest malovaná ...*, sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava 1757.

Autor v písni *Poslyšte mládenci zas něco nového, že jenom hledáte, kde je šajnu*⁷² mnoho nabádá mladíky, aby nevybírali dívky podle jejich bohatství, které jim do manželství štěstí nepřinese:

16. *“A tak pro peníze,
jenom se ženějí;
zdaž svorně žít budou,
na to nemyslejí.”*

18. *„Ráděj sobě vemte
manželku chudobnou;
která vás miluje;
ctnostnou, bohabojnou.”*⁷³

3.1.1.2 NEŠŤASTNÁ LÁSKA, SEBEVRAŽDA

Podle četnosti výskytu motivu sebevraždy milenců v kramářských písních se lze domnívat, že se v 19. století staly přímo módou. Mladí lidé si byli vědomi velkého hříchu, jehož se chtějí dopustit, a tak se na svůj čin řádně „připravili“.⁷⁴ Šli do kostela, někdy i k přijímání, napsali dopis na rozloučenou, v němž rodiče a přátelé prosili o odpuštění a žádali, aby se za ně modlili. Způsoby sebevraždy byly různé: otrava, střelba nebo skok do vody, kdy si milenci svázali ruce nebo propletli vlasy, aby je smrt nerozdělila. Následoval velký, společný pohřeb, který si v dopise na rozloučenou přáli.⁷⁵

⁷² Šajny byly papírové peníze vídeňské měny, vydané po prvním státním bankrotu roku 1811. Stažené byly po roce 1816, po založení Rakouské národní banky.

⁷³ *Nová píseň mládencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná*. Poslyšte mládenci zas něco nového, že jenom hledáte, kde je šajnu mnoho ..., KNM, KP 8708.

⁷⁴ Josef Scheybal ve své knize *Senzace pěti století v kramářské písni* popisuje případ milenců, kteří se v den smrti dali společně vyfotografovat, aby po sobě zanechali památku, viz Scheybal, 1991, s. 316.

⁷⁵ RYŠAVÁ, Eva 1996: Odras života městských žen v kramářských písních. In: *Documenta Pragensia*, Praha, s. 185 - 193.

To dokládá i *Truchlivá píseň o sebevraždě dvou milujících, která se stala den 16. září 1883 na blízku Příbrami*⁷⁶. V jejich lásce jim nebránili rodiče, ale svárliví, agresivní bratři dívky. Milenci se proto rozhodli, že společně půjdou ke zpovědi a pak se zastřelí.

Zanechali po sobě dopis na rozloučenou, v němž své rodiče, sourozence a kamarády prosí o odpuštění. Oba pak ustanovují svou poslední vůli a přání být společně pohřbeni.

Závěr vždy obsahuje poučení. Nešťastně zamilovaní i jejich rodiče jsou nabádáni, aby nebránili lásce svých dětí.

*16. "A tak rodičové milí
vemte sobě příklad nyní
z této krátké písničky;
Věrnou lásku dítkám přejte,
potom jsou smutné následky."⁷⁷*

Ve *Světské písni pro mládence a panny* dívka z nešťastné lásky k chudému chlapci, již brání její rodiče, odchází „na truc tyranskému otci“ do kláštera, kde přijímá svatý slib. Když ji její milý v klášteře navštíví a chce od ní polibek, odmítá. Odmítnutý milenec oba probodne nožem. Motiv odchodu do kláštera je specifickým prvem kramářské písně, který se v lidové písni vyskytuje jen zřídka.

*2. „Když jednou svítil mě-
síček, přišel on k ní Pepíček,
novinu ji přinesl, nežť mně
brání otec máti, že ty máš pe-
nize ňáký, že k vám nesmim
choditi.*

⁷⁶ *Truchlivá píseň o sebevraždě dvou milujících, která se stala den 16. září 1883 na blízku Příbrami*. Poslechněte křesťané milí, zajistě mnohý ustrnete ..., Příbram, Vorlov, Třemošný vrch, sběratel R. Hlava, KNM, KP Špal. 359/35.

⁷⁷ *Pravdivý příběh o dvou zamilovaných, který se stal v krajském městě Čáslavy dne 11. července 1861*. Pozastavte se vlastenci, zvláště panny a mládenci ..., Čáslav, KNM, KP 4545.

3. *Kdopak za bohatství může,
komu ho Bůh dát ne-
může, ten je v světě nešťast-
ný, osedlejte čtyři koně, osed-
lejte do kočáru, do kláštera
pojedu.“⁷⁸*

Skladba *Bolest srdce*, v níž chce mladý muž kvůli nevěrné lásce své milé spáchat sebevraždu a ponechat jí svůj veškerý majetek, měla nepochybně moralistní funkci. Mládenec nakonec své sebevražedné úmysly zavrhne a šťastně se ožení s jinou dívkou. Radostným koncem autor poukazuje na nesmyslnost sebevražedného konání.

4. *„Však já bych byl blázen,
všeho smyslu prázen,
abych pro ní jmění, život dal.
Takové hlouposti,
by se do sytosti,
každý moudrý člověk smál,
Domek mně samému oj nechám jinému.
Ať jí líbá líce, kdo chce sám.
Vždyť jest holek jiných,
krásnějších nevinných,
Pro jednu si smrt neudělám.“⁷⁹*

Písně s tématem nešťastné lásky, končící tragickým vyústěním můžeme zařadit také mezi morytáty. V katalogu KNM jsou vedeny pod písněmi milostnými i morytáty.

⁷⁸ *Světská píseň pro mládence a panny*. Teče voda, vodička, kolem vokola mlejna ..., sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava 1767.

⁷⁹ *Bolest srdce. Zpěv pro mládence a panny*. Když jsem zpolehounka ..., sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava 1783.

3.1.1.3 STARÁ PANNA, STARÝ MLÁDENEC

Přáním každé dívky bylo se výhodně vdát. K tomu pak směřovaly její snahy seznámit se s mláďencem. V písni *Vdejte mě matičko, dokud jsem mladá* se mladá dívka chce vdát, neboť se bojí, že zůstane starou pannou: „... obstará panna, bude pak mláďencům do láku dána“.⁸⁰ Její matka si však myslí, že je ještě pro manželský život mladá. Dobovým ideálem byla panna s pěti P: pobožná, poctivá, pěkná, pracovitá, peněžitá, navíc pak věrná. Ve skladbě *Děvče s pěti P* se chlapec svěřuje: „Děvče s pěti P musím dostati, kdybych celý svět měl přehledati, děvče s pěti P když nedostanu, raději svobodný dycky zůstanu.“⁸¹

V písni *Já mám děvčátko* se mláďenec chlubí svou ctnostnou a pobožnou milou: „Pro svět je chudá, pro mne bohatá, ctnostná, pobožná, Mariánka zlatá, práce se žádné, těžké nebojí, taková panna za mnoho stojí.“⁸²

Některé písně se zabývají tématem staré panny a jejich stigmatizujícím postavením. Tyto ženy jsou vypořobněny jako nedbalé a rozhazovačné, jež si užívaly radostí života, až jim milý utekl s jinou. V *Nové písni mláďencům a pannám na světlo vydané* autor humorným způsobem vypráví o dívce, která naříká nad ztrátou svého milého. Až v průběhu děje odhalí, že se jedná o šedesátiletou starou pannu, která o sebe nedbala a všechny peníze utratila se svým milým.

1. „Lamentaci mám na srdci, to pro mého milého, neb on jest mně opovrhl, a já nemám jiného, jsem zemdlená, a ztrápená, nevím, co si počítí, jestli já se ten rok nevdám, tak si musím zoufati.“

⁸⁰ *Kratochvilná píseň pro obveselení mysle mláďencům a pannám*. Vdejte mě matičko, dokud jsem mladá ..., Praha, Malá Strana, KNM, KP 464.

⁸¹ *Děvče s pěti P*. Děvče s pěti P musím dostati ..., KNM, KP D 44/1.

⁸² FIALA, Jiří 1999: Z pololidové milostné lyriky národního obrození. In: *Sex a tabu v české kultuře 19. století*, Praha: Academia, s. 37 - 38.

3. *Je mládenců víc na světě,
snad mne štěstí nemine, pro jeden
květ tak velký svět, doufám,
že nezahyne, nejsem ještě hrubě
stará, jsem just v nejlepším
věku, teprv mi jde od předevcírka
do šedesáti roků.*⁸³

Představa, že by se dívka neprovdala, byla pro mnohé z nich nepřijatelná. V *Nové světské písni o jedné nebohé dívce, jak sobě na nynější svět náramně stejská*⁸⁴ si nešťastná dívka zoufá, že na ni nezbyl žádný chlapec a ona se již asi neprovdá. Nakonec ji osud dopřeje muže Matěje, který je ale hloupý a starý. Neustále si stěžuje, že má bolení, ona mu musí vařit *oves se skořicí a čokoládu s cukrem*⁸⁵. Dívka lituje, že se ve výběru unáhnila a ztratila tak svou svobodu.

Mládenci a muži mají většinou opačné obavy. V *Písni kratochvilné o vyvolení stavu manželského* mladý muž zvažuje svůj vstup do manželství. Přirovnává se k poutníkovi na křižovatce. I on se může rozhodnout mezi klášterem, odchodem na vojnu nebo manželstvím. Sám říká, že není nad dobré manželství, ale je nutné najít tu pravou ženu:

7. *„Ale tu jest dobrá hádka, kterou
bych měl vzít; Neb na do-
brou ženu Zřídka jest kdy trefit’;
S ledajakou mrchou Svázat’
svého věku; Lépe jest do smrti
Tak zůstat člověku.*⁸⁶

⁸³ *Nová píseň mládencům a pannám na světlo vydaná*. Lamentaci mám na srdci to pro mého milého ..., Benešov, Kutná Hora, Chrudim, Budějovice, Plzeň, Budyně, Klatovy, Mělník, Mladá Boleslav, Kouřim, KNM, KP špalíček 145/28.

⁸⁴ *Nová světská píseň o jedné nebohé dívce, jak sobě na nynější svět náramně stejská*. Nevím, co to má být, že se na mě svět hněvá ..., KNM, KP 8444.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ *Píseň kratochvilná o vyvolení stavu manželského*. Já člověk pocestný přijda na dvě cesty ..., KNM, KP J2/1.

Mladík si je vědom toho, že vstup do manželství zavazuje a nelze se z něj lehce vyvázat: „*Svatého Adama jest hrubě krutý řád, kdo do něho vstoupí, musí v něm být pořád.*“⁸⁷ Nalézt pro sebe správnou ženu vidí jako těžký úkol. Hezké ženy jsou pyšné, mohou podvádět, jedovaté se jen hádají, dcery řemeslníků flirtují, nehezká žena se mu nebude líbit. Nechce ani starou pannu, chudou dívku nebo vdovu. Snad jen stará a bohatá žena by mohla být ta pravá:

26. „*Vzal bych starou bábu,
Jenž mnoho peněz má; Ale nevím smutný, Jestliže mně je dá;
Stará bába vždycky kašle,
smrká, vrčí; Kdo by ji poslouchal? Jako kozel smrdí.*“⁸⁸

Mladík stále neví, jakou ženu by měl chtít a kde ji hledat. Rozhodne se proto, že zůstane svobodný: „*Ale tady divná na tom světě byla, aby ty vlastnosti v sobě všechny měla, již takovou najít, nežli drahý kámen, já zůstanu raděj tak svobodný.*“⁸⁹

3.1.1.4 FLIRT A NEVĚRA

Jako další pohnutky k rozchodu jsou v písních uváděny lehkomyšlnost a nevěra dívky, výčitky, „frajerské“ rozhodnutí chlapce odejít na vojnu a opustit dívku, nedorozumění na taneční zábavě, pití vína. Ve skladbách je nevěra popisována jako pochybení jednoho z mileneckého páru nebo manželů, často bývá popisována i prostituce, sexuální nevázanost nebo „povinná poddajnost“ kuchařek a služek ke svému zaměstnavateli. V motivu nevěry se často opakují slova milenec voják, student, žid, švec nebo kovář.⁹⁰

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ KLACEK, Michal 2009: Erotické motivy v kramářských písních. In: *Grand Biblio 5/2009*, Praha: Grand Princ, s. 12 - 13.

V písni *Rozmlouvání dvou od sebe se rozlučujících velké nevoli* se chlapec rozchází formou humorného dialogu s dívkou kvůli její marnivosti, falši a frivolnosti.

5. „*Ty dlouhé šaty, co máš na sobě, za ty seš dlužna až v Prostějově, kdopak ti to povídal? když jsem tam přišel na trh v pondělí, nu, dál s tím! Židovky mne za tě upomínali. Ty pěkně lžeš oni tě ani neznají.*

7. *Šnekrlata máš na hlavě, pravda, že mi svědčejí, slaměný klobouk postavíš nad ně, tak jsem heská! sama jakobys byla v komíně ...*⁹¹

V *Nové písni o pyšných slečinkách* autor kritizuje marnivost a fintivost dívek, které se kvůli zalíbení bohatému ženichovi neváhají zadlužit, nakupují drahé šaty a šperky. Autor je kárá a nabádá k pracovitosti a střídmosti.

4. „*Znám já ty slečinky,
Jaké maj myšlénky,
Znám já je dcerušky,
jaké to maj růžky.
Jen nosit prsteny zlaty,
Klobouky, hedbávné šaty,
Chtěj dámy dělat,
zatím mívaj hlad.*

⁹¹ *Rozmlouvání dvou od sebe se rozlučujících velké nevoli. Pro ukrácení času a obveselení mysle v píseň uvedené. Teďky já pravdu tobě povídám, že já Nanyňko víc nepřijdu k vám ..., Prostějov, Jevíčko, sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava 1771.*

5. *Holčičky, holčičky,
Máte líný ručičky -
scházejí vám mravičky
A způsobné hubičky,
Doma se pořád strojejí;
na práci nic nedbaj,
Když pěkné lokny maj.*

6. *Dluhy maj pod uši,
by vzaly rač nůši
A s ní šly pracovat,
chleba si dobývat ...⁹²*

3.1.1.5 EROTICKÉ MOTIVY

Mezi zajímavé písně patří ve sbírce KNM texty s erotickými motivy. Vzhledem k tomu, že sexuální otevřenost a hravost známé z rokoka byly společensky nepřijatelné, nejsou zastoupeny ve velkém množství. Manželské a milenecké intimity byly v kramářských písních - jak velely mravy tehdejší doby - tabu. Někteří autoři proto používali skryté erotické dvojsmysly, např. v nedatované skladbě *Nová píseň pro mládence a panny*, v níž se využívá lidový erotický symbol pro pohlavní styk - orání políčka: „*Já nešťastná panna, co jsem myslela, že jsem své políčko vorat nedala, jak dlouho leží ouhorem, musí na něj s dobrým pluhem, kdo by mě zvo-
ral, ráda bych byla.*“⁹³

Erotické dvojsmysly lze najít i v dialogu skladby *Píseň nová mlá-
dencům a pannám pro obveselení mysle*, v němž si mysliveček s milou vyšli za svítání na střílení srneček. Milá Anička, která je zde metaforicky zaměněna za srnčičku, svého myslivečka volá za svítání do revíru a na-

⁹² *Nová píseň o pyšných slečinkách*. Teď holky, teď holky mají nápady velký ..., sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava 1770.

⁹³ KLACEK, 2009, s. 13.

bádá ho, aby nezapomněl svou flintičku: „... *nezapomeň svou flintičku, bys moh zastřelit srnčičku.*“⁹⁴

4. „*Mysliveček vzal flintičku,
chce srnečku střílet, srnčička mu
 pryč utíká, nechce mu dodržeti,
mysliveček na ni volá, ach má
srnčičko rozmilá, já tě nechci
zastřelit, jen se s tebou potěšit.*“⁹⁵

3.1.2 SVATEBNÍ PÍSNĚ

Výběr vhodného partnera byl až na výjimky ještě v 19. století lokálně omezen. Mladý muž, který našel zalíbení v dívce, požádal o její ruku osobně nebo písemně. Rozhodnutí však nesli rodiče nebo její poručníci. Nápadníci také mohli nejdříve požádat rodiče o ruku dívky, kterou si vybrali, a poprosit je, aby se pokusili případný nesouhlas dívky zlomit. Mladí lidé se před sňatkem mnohdy vůbec neznali, nezdá se, že šlo spíše o „spojování majetků“, jež hrálo v městském i vesnickém prostředí až do začátku 20. století důležitou roli.⁹⁶

Svatební písně plnily během svatebního veselí, kdy byly zpívány nebo předčítány u svatebního stolu funkci zábavnou a poučnou. To dokládá i svědectví sedmdesátiletého Jana Koklíka z Vořechu (?), které doložil Josef Cyterák (?) v *Českém lidu* roku 1896. Svědek vypráví, jak kdysi coby družba chodil na Smíchovsku po svatbách a zpíval písně, o které dnes už nikdo nejeví zájem a svatebčany spíše obtěžují.⁹⁷

⁹⁴ Píseň *nová mládencům a pannám pro obveselení mysle*. Vímeť já jeden krásný revír, to nedaleko města ..., sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava 1867.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. 2010: *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*, Praha: Karolinum, s. 145.

⁹⁷ CYTERÁK, Josef. K svatebním obyčejům na Smíchovsku. In: *Český lid*, Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku, V. [online] Praha, 1896, s. 58 – 64 [cit. 2011.11.16]. Dostupné z: <<http://tyfoza.noip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid05/index.htm>>.

Písně byly postaveny na monologu nevěsty, která se loučí s rodným domem, děkuje rodičům za výchování a obrací se k Bohu s obavou z nové budoucnosti a prosbou, aby v manželství dobře obstála. Obavy nevěsty popisuje *Nová píseň pro mládence a panny*:

1. *„Ach můj Bože nejmilejší, když
já sobě spomenu, uslyšela jsem tu
smutnou a žalostnou novinu, že
já musím mého otce, matičku o-
puštiti, bratři, sestry, kamarádky
s nima se rozloučiti.“⁹⁸*

V závěru písně rodiče nevěstu uklidňují, když bude svého manžela milovat: *„... a tak Ti bude odcházet den tak jako hodina.“* A končí poučením o zachovávání sedmého přikázání.

Motiv loučení nevěsty s rodinou se objevuje v další skladbě *Píseň svadební loučící se nevěsty od svých rodičů*.

6. *„Má nejmilejší matičko, vám vaše ruce
líbám, na kterých jste mě chovala, zaplať
vám to Pán Bůh sám, děkuji za hořké noci,
jež jste se mnou strávila, a že jste mne jako
matka pod svým srdcem nosila.*

7. *Vám přerozmilý tatíčku též k vašim no-
houm padám, za vaše starostné kroky chci být
povděčna vám, děkuji na stokráte za vaši
ke mně lásku, též za vaši práci, starost, až do
tohoto času.“⁹⁹*

⁹⁸ *Nová píseň pro mládence a panny*. Ach můj bože nejmilejší ..., sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava A 184/1.

⁹⁹ *Píseň svadební loučící se nevěsty od svých rodičů*. Ach měsíčku na obloze, proč tak bledě svítíš ..., KNM, KP A 174/1.

Duchovní ráz se objevuje v *Mravné písni všem ctnostným novomanželům k potěšení vydaná*, která pomocí biblických příběhů o Adamovi a Evě, Abrahamovi a Sáře, Jákobovi a Ráchel nabádá k životu v manželství: „Řka Bůh: není dobře býti člověku samému, učiňme mu pomocníci k potěšení domu.“¹⁰⁰

3.1.3 PÍSNĚ O MANŽELSTVÍ

Písně týkající se manželského života, které popisovaly manželství nešťastná, v menším zastoupení i šťastná byly velmi oblíbené. Mnoho písní z 19. století má charakter satirických úvah a rad. Vzhledem k tomu, že většina autorů kramářských písní byli muži, je téma manželství zachyceno především prostřednictvím obrazu ženy a požadavky té doby na ni. Žena je zde často, vyobrazena jako podřízená svému muži, nucena mlčky snášet svůj osud, ale i kritizována za marnivost, lenivost, hrubost.

V kramářské písni bylo oblíbeným tématem manželská hádka, které bývalo zpracováno humorně. Nejvíce místa je věnováno manželství jako jedinému existenčnímu zabezpečení žen. Písně o manželství s duchovním obsahem měly také za úkol upevnit status manželství ve společnosti:

1. „Slyšel jsem slavička, líbezného ptáčka, kterak zpívá všem manželům písničku novou, a to velmi předivnou: že stav manželský, na počátku od Boha stvrzen, kdo ho v poctivosti, a v boží milosti přijímá, tomu Bůh dává své požehnání, pochybnost žádná není.“¹⁰¹

¹⁰⁰ *Mravná píseň všem ctnostným novomanželům k potěšení vydaná. Přeušlechtilé manželství hned v ráji vštípeno, aby z něho plodu množství bylo vyvedeno ...*, KNM, KP 7767.

¹⁰¹ *Nová píseň při svatebním veselí k zpívání na světlo vydaná. Slyšel jsem slavička, líbezného ptáčka ...*, sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava 1117.

Přestože se písní s motivem šťastného manželství vyskytuje podstatně méně, i ony našly své místo.

Radost ze šťastné lásky popisuje manžel v *Písni k milce své*.

1. „*Šťastný jsem já skrze tebe, šťastná jsi ty skrze mně, tys má radost každého dne, potěšení já jsem tvé: já pro tebe, ty jsi pro mně, pro sebe jsme stvořeni, ty jsi pro mně, já pro tebe, od Boha vyvolení.*“¹⁰²

Své štěstí dokazuje slovy, že dosud nebyl den, kdy by spolu se svou ženou nebyli šťastní a věrně se nemilovali. Zlé chvílky brzy pominou a za to vše děkuje Bohu.

V jiné skladbě se ze své lásky k manželovi Františkovi raduje jeho žena. Autor František Hoffmann zde ukazuje, jak se má správná žena chovat ke svému muži. Skladba je vedena častou formou manželského dialogu.

4. „... *když půjdeš někam pivo pít, já ti v tom nebudu bránit, rep. boty tobě podám, hezky tě přistrojím, šátek na krk ti dám.*“¹⁰³

Žena svému muži slibuje dát vždy teplé jídlo, když přijde z hospody, uložit ho do postele a ráno mu přichystat snídani. Autor končí slovy:

13. „*Tak má být ženo! Každá svého*

¹⁰² *Píseň k milence své. Šťastný jsem já skrze tebe, šťastná jsi ty skrze mě ...*, sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava 1750.

¹⁰³ *Nová píseň o dobré ženě, v stav manželský vstupující. Jak jsem já šťastný rok dočkala, na který jsem dávno čekala ...*, KNM, KP 7144.

*muže milujte, pít mu nikdy nezabra-
ňujte pivo, když jest dobrý, ode mě
všichni chválení budete.*¹⁰⁴

3.1.3.1 NEŠŤASTNÉ MANŽELSTVÍ

Písňe s tématem nešťastného manželství jsou ve sbírce KNM zastoupeny hojně. Jako motivy se často objevují zlá o muže nedbající, rozhazovačná a marnivá žena, muž - pijan, který celý den sedí v hospodě a starý, nemocný muž.

3.1.3.1.1 Zlá žena

Ženy jsou často zpodobněny jako hádavé a nepřejícné, které rády vysedávají po hospodách, pijí a hrají karty, jsou rozhazovačné, nepořádné, neumí vařit nebo jsou parádivé, pomlouvačné a mlsné. Mezi charakteristikami se často objevuje i ošklivá žena.

Ve Světské písni mládencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná si manžel stěžuje na svou ženu:

*1. „Jak jsem se smutný oženil, jak
když by mi hlavu stal, i Pán
Bůh dopustil, zlou opici jsem dostal.*

*5. A když ji kafé přistrojím, tu
ho sama vyžere, jestliže mně
chce drobet dát, zas tam vodu přileje.*¹⁰⁵

V Nové písni o stavu manželském, jak se někteří až běda rádi mají si manžel stěžuje na schválnosti od své ženy:

4. „Pravím- li, vař mi hrách,

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ *Světská píseň mládencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná*. Jak jsem se smutný oženil, jak když by mi hlavu stal ..., KNM, KP 8277.

*vaří mně kroupy, mluvím - li
o mase, udělá z mouky. Anjel-
ská radost, nejni přes manžel-*

*skou na světě svornost.*¹⁰⁶

Zatímco jeho žena stonala, musel jí shánět doktory a vařit holoubata, přestože on sám tak v nemoci zaopatřen nebyl. Stěžoval si, že ho žena léčila v té době oblíbeným prostředkem, čertovým hovnem.¹⁰⁷

*9. „Když jsem měl zimnici, hned
mě zpomohla, dala mi v ko-
řalce čertový hovna.
Anjelská radost ...*¹⁰⁸

Muž v závěru písně napomíná své následovníky, aby se nenechali ženou obelhávat: „... rač ji třikrát s holí pohladit, s lískovým olejem dobře pomazat, ten bude oučinek nejlepší dělat.“¹⁰⁹

V další písni *Naříkání nešťastně oženěného muže* si čerstvě ženatý muž opět stěžuje na svou ženu, která ho připravila o všechny peníze:

*6. „Již jsem se oženil,
jak by mně hlavu stal
Škaredu Marynu,
zlou jsem dostal:
Tuze veliká je,
mnoho spotřebuje,
Sežere po jídle*

¹⁰⁶ *Nová píseň o stavu manželském.* Není na světě přes manželskou svornost, jak je na světě ženou radost ..., KNM, KP 10007.

¹⁰⁷ Čertovo hovno, lejno, nebo také Asa smrdutá je bylina, používaná také jako koření. Koření je silně aromatické s vůní česneku a ostrou chutí.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Tamtéž.

*pecen chleba.*¹¹⁰

Skladba končí motivem, který se opakuje i v jiných písních s tématem zlé ženy:

14. *„Tu ještě stonala,
já jsem musel běhat,
Přes patnáct doktoru
měl jsem shledat:
Když jsem měl zimnici,
tu mně hned pomohla,
dala mně v kořalce psího ho...a.*¹¹¹

V písni *O zlých ženách* s incipitem *Poslyšte mládenci, mužové, vlastenci, jak se všecko mění*, popisuje hrdina nesnadný život muže po boku ženy. Stěžuje si, že se žena brzy po svatbě promění, je haštěřivá, zlá, bije muže a utrácí peníze. V předposlední strofě se opakuje motiv nemocného muže, o kterého žena nedbá:

10. *„Když muž stůně, chudák, hned mu
vaří driák; tu čertovo ho...o roz-
tluče na drobno, smíchá do kořalky
a dělá vejpaliky; pro muže všecko
stejno.*¹¹²

Autor často nabízí i návod na šťastné manželství, nebo způsob jak zlé ženy trestat. Ve skladbě *Abeceda ženská, v písni uvedená, zlým ženám k napravení na světlo vydaná* jsou formou abecedy, jak již prozrazuje její název, vyjmenovány špatné vlastnosti žen. Strofy této písně nejsou číslovány.

¹¹⁰ *Naříkání nešťastně oženěného muže.* Jaké mám trápení, kalhoty plátěný ..., sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava 1273.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² *Veselá píseň o zlých ženách.* Poslyšte mládenci, mužové, vlastenci, jak se všecko mění ..., sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava 926.

1. „A a a mnohá žena zlá:
 Ani čert to nevymyslí,
 co žena má ve své mysli.
 A a a mnohá žena zlá.
 B b b polituj nebe,
 jaké jsou ženy opice,
 od hněvu pláčou velice:
 B b b polituj nebe,
 C c c nic robít nechce.“¹¹³

3.1.3.1.2 Starý manžel

Písně s motivem starého a neduživého manžela jsou koncipovány jako ženské monology, v nichž mladé ženy lamentují, že si musely vzít neduživé starce. Ti jsou často zpodobněni jako nemocní, lakomí a líní, kterým se i přes vyvařování různých pochutin jejich mužné zdraví nevrací.

V *Nové písni mládencům a pannám pro obveselení* vydaná pláče dívka nad svým osudem. Kuplířky jí namluvily muže, starého devadesát devět let, který jí s ničím nepomůže, jen leží v posteli.

4. „... starý vyhoněný
 kohout, suchý jako metlice,
 který ošidil panen ve svě-
 tě na tisíce.“

5. „ Já miluju, žertuju, často
 smrt na něj vábím, kafé a
 čokoládu i celer mu uva-
 řím, i též rozličné koření,
 kdo mně jenom něco radí,
 předc je pořád studený,

¹¹³ *Abeceda ženská v písni uvedené zlym ženám k napravení na světlo* vydaná. *Aaa, mnohá žena zlá ...*, KNM, KP A1/1.

*tak jako štíry, hady.*¹¹⁴

Na závěr nešťastná žena radí mladým dívkám, aby si kvůli penězům nabraly staré mládence: *„Na vyšeptalém košťále lepší chuti najdete, než s tím starým brumbálem radosti užijete.*¹¹⁵

V písni *Ubohá děvečka* vypráví o svém neštěstí šestnáctiletá dívka, kterou matka přesvědčila, aby si vzala bohatého šedesátiletého muže. I když je materiálně zajištěná a nic jí nechybí, stejně si stýská, že by raději žila v chudé chalupě s mladým mužem. Objevuje se zde podobný motiv nemocného starého muže jako v předchozí písni:

3. *„On nemá kus kyčle v boku,
Kalhoty sotva nese,
Spadnou mu při každém kroku,
Jak zimnice se třese...*¹¹⁶

I tato hrdinka vaří svému stařečkovi různá afrodiziaka:

4. *„Co jsem se mu navařila
Rozličného koření,
Ráda bych ho uzdravila,
On přec není k zhojení.
Já mu navařila čokoládu
A salát celerový,
By měl čerstvost, pružnost.
On je přec jak dubový.*¹¹⁷

Píseň končí prosebnými slovy mladé ženy, která se obrací k Bohu s modlitbou, aby vzal jejího starého muže do nebe.

¹¹⁴ *Nová píseň mládencům a pannám pro obveselení* vydaná. Ach já ubohá panna ..., KNM, KP A 87/1.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ *Ubohá děvečka*. Já zpozdilá hloupá dívka, tenkrát jsem si dodala ..., sběratel R. Hlava, KNM, R. Hlava KP 969.

¹¹⁷ Tamtéž.

3.1.3.1.3 Alkohol

Nejvíce tvořivosti a vtipu najdeme v kramářských písních s tematikou manželských svárů či popisem vlastností mužů a žen. Některé písně jsou přímo komponovány jako manželská hádka se šťavnatými nadávkami, které se v literatuře obvykle vytečkovávají. Motiv alkoholismu¹¹⁸ mužů, jenž se často objevuje v písních 2. pol. 19. století, potvrzuje existenci významného celospolečenského problému té doby. V kramářských písních 18. a 19. století s tématem rodinného a manželského života se objevuje pití a prostředí hospod převážnou měrou jako záporný činitel působící rozvrat a bídu rodiny. Autoři na závěr svých skladeb proto hojně uvádějí moralistní ponaučení, v němž nabádají *pijáky*, aby alkoholu přestali holdovat a věnovali se ženě a rodině. Manželské nesváry vzniklé v důsledku požití alkoholu zachycují např. *Píseň nová mnohým mužům a ženám příkladná a na světlo vydaná*, *Nová píseň o ne-dbalém a ožralém muži* a *Píseň o dobrém Pijarisku*, které jsou vedeny formou dialogu mezi manžely.

V *Písni nové mnohým mužům a ženám příkladné a na světlo vydané* si stěžuje žena, která právě přišla pro svého manžela do hospody, na životní útrapy, jež s ním prožívá. Sliboval věrnou lásku, místo ní ji o čest připravil a celý čas sedí v hospodě. Píseň je opět vedena formou dialogu mezi mužem a ženou:

1. „*Přenešťastná ta hodina, nešťastná Chvíle byla,*
Muž odpovídá: Kterak pak?
Žena: Kterou jsem tě Bezbožníka, zarmoucená dostala.
Muž: O mlč, mělas

¹¹⁸ Alkohol je v kramářských písních řazen hierarchicky. Nejníže je kořalka, následuje hustý, sladký likér rosolka a pak pivo. Víno se v kramářské písni uvádí jen zřídkavě, nepatřilo do lidových domácností a bylo považováno spíše za součást panského života. Viz RYŠAVÁ Eva, *Pivo a pijáci v českých kramářských písních*. In: Novotný, Vladimír, ed. *Hospody a pivo v české společnosti*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, Academia, 1997, str. 21 – 23

mě ráda. Žena: Ach nešťastné pohlížení...¹¹⁹

Žena si dále stýská „...již by snad divu nebylo, abych o rozum přišla“ a pokračuje „...již od tvého sužování jsem ovšem celá mrtvá, spomeň sobě na tvé sliby, co si mně vždycky sliboval...“ Muž nad její nespokojeností jen mává rukou a hrubě odpovídá, ale nakonec se usmíjuje:

6. ... Žena: „Již vím zhola že nic nedbáš o Dům žádnou Starost nemáš, bych třeba hladem umřela, na to ty přec nic nedbáš. Muž: No no ženo, nech pletek, a modli se rači, až vyhrajú Panství, udělám tě hraběnkou.“¹²⁰

V *Písni o dobrém Pijarisku* se opět formou dialogu hádají manželé. Píseň není tradičně rozdělena na očíslované strofy, ale podle dialogu mezi ženou a mužem. Žena muži vyčítá, že je pouze v hospodě, kde všechno propije, bije děti, zatímco rodina nemá peníze na jídlo a oblečení.

2. „ŽENA: Vstáne ráno, jen oči protře, hned si pro kořalku s hrncem pošle...“

7. „Ale jemu je to všecko jedno, on by vyžral třeba kvasnic vědro, potom se hýbe, sotva se klátí, pořád práská do katí.“

14. „Žena: Ach zlé s to vyčíhal milý brachu,

¹¹⁹ *Píseň nová mnohým mužům a ženám příkladná a na světlo vydaná. Přenešťastná to hodina, nešťastná chvíle...,* KNM, KP 1615.

¹²⁰ Tamtéž.

*nemáš doma kafe ani hrachu, zrnečka
mouky, kolečka dříví, děti otrhané
chodějí.*¹²¹

Muž však její nárek neposlouchá: *„Nepotřeba, aby děti v šatách
chodily a je trhaly, Adam s Evou v Ráji také nazí chodili, dětem pruta, tobě
kyja a mně hodný mastný džbáněk.*¹²²

Ve skladbě *Tluču žízniví, otevřete mně* žena vyčítá svému muži,
který se dobývá v noci do hospody, že se nestará o rodinu a všechny pe-
níze raději v hospodě propije:

*5. „Jaký pan farář dělal dnes
Kázání že vsecky muži mají
nechat žraní¹²³ o děti se starat
a ženu zastávat, jak muž u-
přímný.*

*6. „ Tys ses o děti ale posta-
ral, ještě do huby chleba jims
nedal, v hospodách promarnil,
a v pivíčku propil ...*¹²⁴

Rozhněvaná žena varuje svého muže, že ho namaluje na obřit¹²⁵
a nechá kamarádům a opilcům na památku. Manžel nakonec přichází
k rozumu a slibuje, že přestane pít. Na závěr se obrací k pijákům
s ponaučením, že je lepší žít s manželkou ve svorné lásce: *„Nevrátím se*

¹²¹ *Píseň o dobrém pijarisku.* Ach ouve, co já mám za trápení ..., KNM, KP A 211/1.

¹²² Tamtéž.

¹²³ Opíjení se.

¹²⁴ *Nová píseň o ožralém a nedbalém muži.* Tluču žízniví, otevřete mně neb mně v mém krku velice prah-
ne ..., sběratel B. Dušek KNM, KP Dušek 2786/138, 9244.

¹²⁵ Obřit - dřevěný přístřešek, sloužící jako hygienické zařízení.

*však živ již více k vám, jen když žena moje, zase mě miluje, pítí kvinde dám.*¹²⁶

3.1.4 MORYTÁTY

Tragické vyústění vztahu mezi ženou a mužem je popisováno v morytátech a baladách, které lze od sebe odlišit jen stěží. Zásadní rozdíl spočívá ve zpracování tématu. Zpravodajskými písněmi nazýváme zprávy, informující o tragickém sdělení spíše senzačním, věcným způsobem. Morytáty mají jednoduchý děj, většinou s jedinou epizodou. Skladby popisují pachatele a oběť, která je vždy nevinná.

V kramářských baladách bývá vždy věnována velká pozornost charakteristice oběti a vraha, emocionálním motivům, které k jeho činům vedly. Provedení násilností je popisováno s velkou detailností a důrazem na tragičnost. Skladby jsou dynamické, naturalistické, plné emocí a zázraků. Náměty kramářských balad jsou ze současnosti i převzaté z lidových balad. Častým tématem je smrt z nešťastné lásky, způsobená nadpřirozenou silou, motivovaná pověrou nebo provedená jako odplata.

Z převážné většiny se obětí násilí nebo vražedného činu stává žena a děti. Manžel se rozhodne k násilnému činu z důvodu finanční nouze nebo ztráty povolání, kdy už nedokáže zajistit rodinu. Významnou roli hraje v morytátech i alkoholismus muže. Nevěra je důvodem k násilí často i u ženských hrdinek, které stejně jako muži neváhají zabít, ba dokonce sáhnout na životy dětí. Ve sbírce KNM jsem našla pouze morytáty týkající se vztahu mezi mužem a ženou. Vybrala jsem nejčastější motivy, které se v písních vyskytovaly: chudoba rodiny, alkohol a nevěra.

¹²⁶ Tamtéž.

3.1.4.1 CHUDOBA

Po finančním úpadku, kdy následovalo zastavení majetku - tzv. „fantování“ a rodině hrozila bída, se zoufalí otcové odhodlávali usmrtit ženu, děti, nakonec pak sebe. Někdy byla důvodem k tragickému činu smrt jednoho z partnerů, jindy ztráta zaměstnání. Tyto prameny ostře kontrastují se zdánlivou idylličností života v Rakousko - Uherské monarchii. V pramenech z lidového prostředí lze nalézt objektivní hodnocení života žen v minulosti a postojů, které k nim společnost zaujímal.¹²⁷

V *Písni k ustrnutí o hrozném mordu* je popsán tragický příběh rodiny, v němž se otec truhlář, rozhodne zabít svých devět dětí a ženu, protože nemá finanční prostředky k zaplacení dluhů a k obživě rodiny.

Píseň má epický děj, typický pro morytáty. Ve 12. strofě skladby se objevuje motiv, v němž se nejstarší dcera ze strachu o svůj život začne modlit k Panně Marii Cellenské, jež ji před násilným otcem ochrání. Motiv, kdy oběť formou zvolání nebo modlitby žádá o ochranu světce, je v morytátech velmi častý. Na závěr autor napomíná:

*21. „Tuto krásnou modlitbičku, uctivě
se modlete, a matce Marii Cellenské vrou-
cně se utíkejte, neb ona jest milostivá,
udělí Vám svou milost, zde na světě
zdraví štěstí, po smrti věčnou radost.“¹²⁸*

Téma vraždy kvůli ztrátě zaměstnání se objevuje v *Písni o hrozném osudu*. Líčí, jak se otec rodiny, poté, co se těžce zraní při práci na šachtě a nemůže dál pracovat, pod tlakem dluhů a exekuce nakonec rozhodne zabít celou rodinu a zbavit se tak svého trápení. Se svými úvahami se svěří manželce. Ta s činem souhlasí. V dopise na rozloučenou své roz-

¹²⁷ RYŠAVÁ Eva: 1996: Odras života městských žen v kramářských písních. In: *Documenta Pragensia*, Praha, s. 191 - 193.

¹²⁸ *Píseň k ustrnutí o hrozném mordu, který se stal ve městě Frankfurtu u Mainu s jednou manželkou a devíti dětma. Žalostnou věc poslechněte, manželové manželky ..., KNM, KP 4279.*

hodnutí zdůvodňují a prosí o odpuštění. Autor na konci písni tradičně neodsuzuje činy hrdinů, ale naopak kritizuje tehdejší společnost:

25. „*Považ duše křesťanská, jaký osud
nás stíhá, - mnohý dře ve dne v noci
co k starosti z toho má, když v práci
je zmrzačený, hodějí mu almužnu, -
z těch pár grošů má býti živ,
třeba v dost velkém hladu.*“¹²⁹

3.1.4.2 ALKOHOL

V *Příkladné písni o mordu, který se stal v Novo - Jičínském kraji...* autor vypráví tragický příběh sedláka, který podlehl alkoholu, přestal se starat o statek i rodinu a veškerý čas trávil v hospodě. Jeho nešťastná žena ho prosila, aby přestal pít, on však prosebné nářky nevyslyšel a veden ďáblem „*ďábel mu do uší šeptal*“ se rozhodl, že ji zabije. Ve skladbě opět vystupuje jako viník dramatu alkohol. Tragický příběh umocňuje žalostné zvolání Ježíš, Maria, Josef, opakující se v textu a nakonec vložené do úst i oběti.

8. „*Ona jak se posadila, vzal ji
kolo krku, na stole ležel dlouhý nůž,
vrazil ji ho k srdcu; ona hned zvo-
lala: Ježíš Maria! S Pánem Bo-
hem moje děti! Poslední má slova.*“¹³⁰

Výkřik probudil ze spánku nejstarší dceru, která se zděsila otcova činu. Pod pohrůžkou smrti si však otec vymohl její poslušnost. Násilník pak oběť vytáhl z domu ven, kde svolal své sousedy, aby je přesvědčil, že

¹²⁹ *Píseň o hrozném osudu.* Pozastavte se maličko, slyšte moje zpívání, uslyšíte hroznou zprávu, co se stalo nyní ..., Karlsberk u Jablonce/Jizerou, KNM, KP 4532.

¹³⁰ *Příkladná píseň o mordu, který se stal v Novo - Jičínském kraji, blíž městečka Kelče, v dědině Všechovicích, v měsíci únoru 1862.* Poslechněte, ó křesťané, to smutné zpívání, jaké hrozné nedavovosti v světě se konají ..., Kelč, KNM, KP P 330/1.

se jeho žena zabila sama. Dcera nakonec usvědčila otce ze lži a ten byl za svůj čin uvězněn. Skladba končí nabádáním autora:

15. „Vemte sobě příklad z toho
milí manželové, milujte svoje manželky vám od Boha dané, Bůh
nebeský vám dá svaté požehnání,
po smrti věčné v nebesích, s Kristem v nebi králování. Amen.“¹³¹

3.1.4.3 NEVĚRA

V nové písni o přeukrutném vražedníku a paliči¹³² s incipitem *Pozastavte se krajané, slyšte žalostné noviny, též i všichni manželé o přehrozném vražedníku* se dozvídáme o tragickém příběhu rodiny.

Otec tří dětí, který se vášnivě zamiloval do jiné ženy, se rozhodne sprovodit ze světa své děti, těhotnou ženu a matku. Násilník je vypořádán jako velký hříšník, který hrál karty, opíjel se v hospodách a utrácel peníze za šperky a drahé šaty pro svoji milenku. Žena se ho snažila prosbami a nářkem od jeho rozhodnutí odradit, ale *d'ábelské svody* hříšníka byly silnější. Na závěr svého činu chtěl muž všechny oběti upálit a zahladit tak stopy svého konání, náhodně kolemjdoucí oráč si však všiml šlehajících plamenů a zavolal pomoc. Vyšetřovací „*slavná komise*“ odsoudila muže i jeho milenku k vězení.

Opět se ve skladbě vyskytuje motiv svaté ochrany, po níž volá oběť. K vystižení charakteru negativního hrdiny používá autor dramatického popisu událostí: „*Smočil ruce v její krvi, jejich krve žádostiví, sekerou do hlavy ťal, až ji hlavu rozpoltil, nožem krk mu podřezal.*“¹³³ V poslední, 31. strofě opět autor apeluje na čtenáře a jeho křesťanské uvědomění:

¹³¹ Tamtéž.

¹³² *Nová píseň o přeukrutném vražedníku a paliči, ve vsi Mohuli, zvaný Jan Mruzek, který zavraždil matku, manželku a tři děti, v našem Polsku u města Krakowa. Pozastavte se krajané, slyšte žalostné noviny ...*, KNM KP 4511.

¹³³ Tamtéž.

„Z toho sobě příklad vemte, nemordujte své manželky, a Boha se nespouštějte.“¹³⁴

V následující skladbě *Píseň o sedmero krvavé vraždě, kterou spáchala Marie Kubašová na manželi, matce a čtyřech dítkách, dne 20. května 1883 v obci Bečově*¹³⁵ se v roli vraha pro změnu ocitá žena, která se zamilovala do jiného muže. Neváhá svého manžela zabít a s ním i čtyři děti a matku. Nakonec za svůj čin zaplatí smrtí milence, sama se pak dozná ke svému činu na policii. Autor napomíná rodiče, aby vedli děti k náboženství. Píseň končí moralizujícími slovy: „Každého napomínám Boha Otce doufati, aby jsme se jeden každý do vraždy nepouštěli, a to páté přikázání jsme vždycky zachovali.“¹³⁶

U předchozích dvou skladeb se shodně některé motivy opakují. U obou párů dochází ke zlomu po dlouhých letech šťastného manželství, k tragickému činu je přivede nevěrná láska a „d'ábelské svody“, oba hříšníci neváhají brutálně zabít vlastní matku a děti, oběť volá po boží ochraně - jedno z dětí se probere ze spánku a prosí vražedníka o milost, již se mu ale nedostane.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ *Píseň o sedmero krvavé vraždě, kterou spáchala Marie Kubištová na manželi, matce a 4 dítkách, dne 20. května 1883, v obci Bečově, blíže Nového Jičína na Moravě.* Pozastavte se maličko, křesťané rozmilí ..., autor František Klán, Bečov u Nového Jičína, KNM, KP 4529.

¹³⁶ Tamtéž

4 JAZYK KRAMÁŘSKÝCH PÍSNÍ

V době pobělohorské, kdy většina kramářských písní vzniká, dochází k velkému úpadku českého spisovného jazyka a ztrátě kritérií spisovnosti. Základem kramářských písní je spisovný jazyk nižšího stylu.¹³⁷

Jazykový obsah písní ovlivnila lidová nářečí, dialektismy, germanismy a jiné cizí jazyky (německý, latinský a francouzský). Na kvalitě tisků se bezpochyby odrazilo i nízké vzdělání autorů a tiskařů. V tiscích se často objevují přetisky a chyby, např. záměna písmen, chybějící písmena, omyly v pravopise a interpunkci.

Převážná většina kramářských písní, jež jsem zkoumala, není datována. Datované písně pochází z 1. poloviny 19. století, kdy gramatickou normu kodifikoval Josef Dobrovský (1753 - 1829) v jeho *Ausführliches Lehrgebäude der Böhmischen Sprache* (1809). Zároveň se měnil český pravopis bratrský v novočeský, v němž byly uvedeny pravopisné změny. Ty kodifikoval Václav Hanka (1791 - 1861) v *Pravopise českém* (1817).¹³⁸

4.1 Hláskové jevy

Ve skladbách zaznamenáme opakování následujících hláskových jevů:

Na počátku slov se používá diftong **ou** namísto dnešního spisovného **ú** (*outěk, outlý mládenc, outrpná duše*). Původní **ý** po tvrdé souhlásce je nahrazeno **ej** (*smejšlí, skrejš, mlejn, vejslech*). Dvojhláska **ej** se používá také po **e** (*nejni*) a sykavkách (*zejtra*).

Vliv mluveného jazyka se promítl do psaní **ý/í** namísto **é** (*tvýho srdce, otevřela okýnko, večír přišla, tvý dítě nevinný*). V textu převládá psaní

¹³⁷ ŠLOSAR D., VEČERKA R., DVOŘÁK J., MALČÍK P. 2009: *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*, Brno: Host, s. 92.

¹³⁸ Tamtéž, s. 105 - 107.

y (mě panenka povydala, mládency a panny, já musým mlčeti, v krwy její ruce smočil, poslyšte mé naříkání mládency y vdovcy).

Psaní **w** namísto **v** je dodrženo ve všech starších tiscích (prolil její krew, zwaný Jan, z růže kwět).

Objevuje se i náhrada **j** za cizí **g** (nevěděli, co se děge, angel).

Po samohlásce **e** se užívalo **y** nebo **g** namísto dnešního **j** (neymilejší, nezapomíneyte, genom, dávagí požehnání).

U neuter zůstávají většinou tvary s **é** (mé mladé léta, my, ubohé děvčátka).

Dvojhláska **ou** je často nahrazována diftongem **au** (tu kytku kterau neseš, kytku jedinau, tak jsem se dočkal na tom mém kloboučku, křepelčinau mocnost, skrz ženu svau, mám oteklau hubu mau¹³⁹, když nemůžeš býti mau věrnau nevěstau, prosím, abys byla mau stálau čekankau¹⁴⁰, nesmim se ani hnaut sic by mě mohla hned zalehnaut¹⁴¹).

Namísto **š** se používala spřežka **]]** (win]]ujem, do ucha]]eptal,]]lapat bláto, fale]]nou pannu, potě]]eni milý).

U samohlásek je délka kladena na špatné místo (do večerá, za-bráňowat lásku, nastokrát ruce libám, já k wám chodiwawál).

4.2 Morfologie

Objevuje se nepravidelnost skloňování podstatných jmen, kdy se měkká podstatná jména skloňují jako tvrdá a obráceně (*manžele tvého*,

¹³⁹ *Starý zpěv, aneb nářek manžela nad svou manželkou*. Poslyšte mé naříkání, mládenci a vdovci ..., Praha, KNM, KP 921.

¹⁴⁰ *Nový zpěv: aneb ztrátu milence oplakávající milenka*. Proč pláčeš, naříkáš, má zlatá panenka? Hradec Králové, KNM, KP Špal. 145/2.

¹⁴¹ *Nová píseň mláďencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná*. Poslechněte všecky panny i mláďenci, zpívám vám ..., Klatovy, Chrudim, KNM, KP P 367/1.

pro mládenci, panny a mládenci, rodičové poslechněte, každému mláďdencovi).

Slovesné tvary préterit v jednotném čísle a kondicionálů jsou tvořeny bez koncového *I* (*doved, uprch, neřek, že jsem tě nepodved, byl jedinej ohled¹⁴²*).

U 3. osoby čísla jednotného, času minulého se používá složený slovesný tvar s pomocným slovesem s **jest**, *popřípadě jsau* (do sklepa se *jest* zamknula).

Namísto pomocného slovesného tvaru *jsi* 2. osoby, čísla jednotného, času minulého je někdy ke konci slov připojováno pouze – **s** (*prves stále za mnou chodíval, kdyžs chtěl nademnou pánem být, kams dal tvoji čepici, zadals srdečně, dostals upřímně*).

U sloves 4. slovesné třídy je používána koncovka **ejí/ějí** namísto *í* (*powědějí, těšejí, hodějí mu almužnu*).

4.3 Slovtvorba, lexikologie

V textu bývají často používány zdobněliny, deminutiva (*já nešťastná děvčička, pro tvý sladký očička, má milovaná matička, vršíček, háječek*).

Německý jazyk ovlivňuje lexikální stránku již zmíněnými germanismy (*winšuji, tu story vymyslili baby, láska fortelná, když svůj unterholt užila, přišel posel od inštance, kdepaks ten rozum wzala, kdes ho nawan-*

¹⁴² *Nový zpěv: aneb ztrátu milence oplakávající milenka. Proč pláčeš, naříkáš, má zlatá panenka? Hradec Králové, KNM, KP Špal. 145/2.*

drovala,¹⁴³ copak nemám pardona žádného¹⁴⁴, trumpetři troubějí, již má býti abmarfs¹⁴⁵).

4.4 Ostatní jazykové jevy (stylistika, syntax)

K dosažení rýmu se verš různým způsobem upravuje, až dochází k deformaci slov: *stav manželský se skončuje, pod krásnýma věnečkami nemohu být s vámi¹⁴⁶, že skrz mladý manželi má být svět rozmnožený, co nechce mé srdce mít, bych s tím měla živobýt.¹⁴⁷*

Rým je často nepravidelný, nedůsledně vedený, složený pouze shodným počtem samohlásek, tzv. asonancí. Nedodržuje se ani větná skladba.

7. „Kdyby žena dnem i noci, pracovala wssi moci, pořád aby se starala, dosti hladu s dětma měla, muž to stačí utratit, skrz swůg chřtán wssecko prolýt.“¹⁴⁸

¹⁴³ *Nová světská píseň: Rozmlouvání ožralce s ženou svou.* Nic na světě stálého, nemám sobě věrného ..., sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava 1199.

¹⁴⁴ *Nový zpěv k proměnění stavu panenského.* Vále tobě marný světe, vále tobě dávám ..., KN, KP Špal.145/12.

¹⁴⁵ *Nový zpěv: aneb ztrátu milence oplakávající milenka.* Proč pláčeš, naříkáš, má zlatá panenka? Hradec Králové, KNM, KP Špal. 145/2.

¹⁴⁶ *Nový zpěv k proměnění stavu panenského.* Vále tobě marný světe, vále tobě dávám ..., KNM, KP Špal. 145/12.

¹⁴⁷ *Nová píseň mládencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná.* Když jsem já k vám chodíval ..., KNM, KP Špal. 273/24.

¹⁴⁸ *Nová světská píseň: Rozmlouvání ožralce s ženou svou.* Nic na světě stálého, nemám sobě věrného ..., sběratel R. Hlava, KNM, KP R. Hlava 1199.

5 ZÁVĚR

Ve své práci jsem představila historii kramářské písně v evropském a českém kontextu. Zaměřila jsem se na její vývoj, vztah k lidové písni, vliv cenzury, jenž se podílel na jejím formování, dále na její autory. Zároveň jsem rozdělila hlavní tvorbu písní a popsala nejčastější motivy, jež se v nich vyskytují.

Hlavním cílem mé práce bylo prozkoumat způsob, jakým autoři kramářských písní pojali vztah mezi mužem a ženou, dále pak nejčastěji používané obsahové složky a jazykové formy.

Škála vyjadřovacích prostředků autorů se liší v souvislosti s tematikou písně. Zatímco milostné písně jsou plné lyrických veršů a básnických metafor, v nichž promlouvá autor, zamilovaný jedinec nebo milenecký pár, v písních s tematikou manželství se objevuje více satiry a ironie vedené formou dialogu - hádky mezi manželi, často také monologu jednoho z páru. V těchto písních autoři neváhají použít ani vulgární slova. Se stupňujícím se tragickým dějem je dialog nahrazován vyprávěním autora.

V druhé části své práce jsem rozebrala 46 písní, jež jsem rozdělila na písně milostné, svatební, manželské a morytáty s manželským motivem. Rozbor skladeb jsem sestavila do dějové posloupnosti od lásky, svatby, po manželství. Nejčastějším motivem nešťastné lásky u prozkoumaných písní byla nevěra dívky a rozdílné majetkové postavení milenců. Nešťastný vztah často končil rozchodem milenců, v horším případě vyústil sebevražedným činem páru. Manželské písně pojednávají často o strachu před vstupem do manželství, mnohdy se v jejich motivech objevuje zlá, neřestná žena či naopak starý muž, kteří jsou původci nešťastného vztahu. V těchto skladbách převažuje epický obsah plný ironie a satiry. Nešťastný vztah graduje v manželských morytátech, kdy se kvůli chudobě, závislosti na alkoholu nebo nevěře hlavní hrdina dopouští násilí a vraždy.

Vzhledem k tomu, že u většiny kramářských písní nebylo uvedeno datum vzniku, můžeme dnes hodnotit jazyk pouze z hlediska rozdílů v zápisech, jež se liší od současných gramatických pravidel. Objevují se odlišnosti v hláskových jevech i morfologii. Tvorbu nových slov ovlivňovaly cizí jazyky, především němčina. V tiscích se často objevují přetisky a chyby, jako třeba záměna písmen, chybějící písmena, omyly v pravopise a interpunkci. Rým je často nepravidelný, nahrazen pouze shodným počtem slabik, asonancí. Často není dodržována ani větná skladba.

Kramářská píseň jako historický pramen dnes zcela splňuje nároky historiků, etnografů a dalších vědeckých pracovníků k vědeckému zkoumání. Jejím prostřednictvím získáváme živé a autentické svědectví ze života jednotlivců i skupin. Seznamujeme se tak s jejich názory, morálními hodnotami, postavením ve společnosti. V písních autoři nechtěli pouze zprostředkovat noviny ze světa, zábavné nebo šokující historky, ale zároveň apelovali na morální a křesťanské principy tehdejší doby a didakticky poučovali. Tento fakt výrazně odlišuje světské kramářské písně od současného bulvárního tisku, který je s nimi často a nespravedlivě srovnáván.

Význam kramářských písní dokládá nejen jejich nepostradatelnost po dobu 500 let v kultuře našich předků, ale i zájem literátů, hudebníků a divadelních umělců, jímž bývá velkou uměleckou inspirací a kteří tento žánr neustále ožívají

6 EDIČNÍ POZNÁMKY

Vzhledem k tomu, že u převážné části kramářských písní není uvedena datace vzniku, nelze tudíž provést komparaci jazykových norem, jsou v jazykové části mé práce zaznamenány pouze nejčastější gramatické odlišnosti od současného spisovného jazyka.

Texty kramářských písní jsou zapsány podle původního dobového tisku, tedy s velkými písmeny, diakritickými znaménky, interpunkcí a dělením slov. Zároveň jsou transliterovány následovně:

í = j

i = y

j = g

o = au

s = ſ

š = ſſ

u = v

v = w

U písní *Abeceda ženská*, KP A1/1 (s. 38 - 39), *Nové písní mládencům a pannám pro obveselení* vydaná, KP 87/1 (s. 39), *Světské písní pro mládence a panny*, KP R. Hlava 1796 (s. 23), *Písní o dobrém pijarisku*. KP A 211/1 (s. 42 - 43.) nejsou v originálním tisku číslovány jednotlivé strofy.. Číslují je pro snazší orientaci.

V poznámkách pod čarou jsou informace o písni řazeny následovně: název, incipit, sběratel, autor, lokalita, místo uložení, evidenční číslo pís-

ně. Informace o sběrateli, autorovi a lokalitě uvádím pouze v případě, že byly v písni otisknuty.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Lireratura:

BARTOŠ, František. *Lid a národ, sebrané rozpravy národopisné a literární, svazek II.* Zlín: Krajská knihovna Františka Bartoše, 2003. ISBN 80-239-2118-5.

BEZDĚK, Karel a Eva RYŠAVÁ. České kramářské písňové tisky, jejich bibliografické zpracování a ukázka bibliografie 19. století. In: *Sborník Národního muzea v Praze: Acta Musei Nationalis Pragae.* Praha: 1983, sv. XXVIII., 4., s. 173 - 201.

BĚHALOVÁ, Štěpánka. Odras ženy v kramářských tiscích z jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny. In: HOLUBOVÁ, Markéta a kol., ed.. *Obrazy žen v kramářské produkci.* Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2008, s. 17 - 36. ISBN 978-80-87112-09-0.

BENEŠ, Bohuslav. *Poslyšte písničku hezkou.* Praha: Mladá fronta, 1983.

OTIS - COUR, Leah. *Rozkoš a láska.* Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-542-9.

CYTERÁK, Josef. K svatebním obyčejům na Smíchovsku. In: *Český lid. Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku*, V. [online]. Praha, 1896, str. 58 - 64 [cit. 2011.11.16]. Dostupné z: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid05/index.htm>>.

DIBELKA, Jaroslav. K novým možnostem studia trestně právní problematiky. Obranné strategie muž a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství (1650-1750). In: *Český časopis historický*, Praha: HÚ AV ČR, 2008, roč. 106, s. 19 - 49. ISSN 0862-4356.

FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Písničky veselé i truchlivé na světlo světa vydané. Malé povídaní o kramářských tiscích uložených v muzeu Valašského Meziříčí*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně a Muzejní společnost ve Valašském Meziříčí, 2009. ISBN 978-80-254-4261-6.

FIALA, Jiří. Umělá milostná lyrika ve starších kramářských tiscích. In: *Studia Bohemica V. Praha: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Philologica 59/1989*, s. 33 - 46.

FIALA, Jiří. Z pololidové milostné lyriky národního obrození. In: *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 1999, s. 35 - 47. ISBN 80-200-0685-0.

FILIP, Jiří. *Malý poetický slovník*, Praha: Československý spisovatel, 1966.

HAIS, František. *Vzpomínky pražského písničkáře*, Praha: Odeon, 1985.

HLAVA, Rudolf. Soukromé sbírky, kramářských písní. In: *Václavkova Olomouc 1961*, Praha: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Supplementum, 6, SPN, 1963, s. 363 - 365.

HOLUBOVÁ, Markéta a kol. *Obrazy žen v kramářské produkci*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-87112-09-0.

HOLUBOVÁ, Markéta. Láska a sex v 19. století. In: *Psychologie dnes*. Praha: Portál, 2008, roč. 14, č. 9, s. 32-33. ISSN 1212 - 9607.

HRABÁK, Josef. *Úvod do teorie verše*, Praha: SPN, 1986.

KLACEK, Michal. Erotické motivy v kramářských písních. In: *Grand biblio*. Praha: Grand Princ, 2009, č. 5, s. 12-13. ISSN 1802-4408.

LENDEROVÁ, M., T. JIRÁNEK a M. MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.

MAZALOVÁ, Ludmila. Sbírka kramářských tisků v muzeu Prostějovska. In: *Český lid*. Praha: AV ČR, 2008, roč. 95, č. 3, s. 293 -304. ISSN 0009-0794.

MAZALOVÁ, Ludmila. Ženské postavy skalických škarniclovských tisků. In: HOLUBOVÁ, Markéta a kol., *Obrazy žen v kramářské produkci*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2008, s. 37 - 69. ISBN 978-80-87112-09-0.

MICHÁLKOVÁ, Věra. K jazyku kramářských písní. In: *Václavkova Olomouc 1961*, Sborník referátu a diskusních příspěvků o kramářské písni. Praha: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Supplementum, 6, SPN, 1963, s. 209 - 227.

PEČTOVÁ, Magdaléna. *Landfrasova tiskárna a kramářská píseň*. Brno, 2008. Bakalářská diplomová práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví.

PETRTYL, Josef. Funkce kramářských tisků ve vývoji českého tisku. In: *Václavkova Olomouc 1961*, Sborník referátu a diskusních příspěvků o kramářské písni. Praha: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Supplementum, 6, SPN, 1963, s. 335 – 340.

RYŠAVÁ, Eva. Odras života městských žen v kramářských písních, In: *Documenta Pragensia*. Praha: 1996, s. 185 - 193.

RYŠAVÁ, Eva. Pivo a pijáci v českých kramářských písních. In: NOVOTNÝ, V., ed. *Hospody a pivo v české společnosti*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, Academia, 1997, s. 19 - 27. ISBN 80-200-0639-7.

RYŠAVÁ, Eva. Zlidovělé písně Františka Ladislava Čelakovského. In: *Růže stolistá - F. L. Čelakovský 1799 – 1852: mezinárodní vědecká konference: sborník příspěvků*. Strakonice: Muzeum středního Pootaví, 1999, s. 53 - 59. ISBN 80-238-4961-1.

SCHEYBAL, Josef, V. *Senzace pěti století v kramářské písni: příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu*. Hradec Králové: Kruh, 1991.

SMETANA, Robert. K problematice jevu české písně kramářské. In: *Václavkova Olomouc 1961*, Sborník referátu a diskusních příspěvků o kramářské písni. Praha: Acta Universitatis Palackianae Olomouensis. Facultas philosophica. Supplementum, 6, SPN, 1963, s. 13 – 58.

STRAŠILOVÁ, Iva. Kramářské písně v Knihovně Národního muzea: Cíle a prostředky zpracování. In: KRUŠINSKÝ, Rostislav, ed. *Problematika historických fondů Čech, Moravy a Slezska 2006*. Brno, Olomouc: Sdružení knihoven ČR, Vědecká knihovna v Olomouci, 2007, s. 191-199. ISBN 978-80-86249-42-1 (SDRUK). ISBN 978-80-7053-272-0 (VKOL).

ŠLOSAR D., R. VEČERKA, J. DVOŘÁK a P. MALČÍK, *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Brno: Host, 2009. ISBN 978-80-7294-311-1.

TYLLNER, Lubomír. Kramářská píseň. In: *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* 2. svazek, [Věcná část A-N]. Praha: Mladá Fronta, 2007, s. 427 - 429. ISBN 978-80-204-1712-1.

VÁCLAVEK, Bedřich a Robert SMETANA. *České písně kramářské*. Praha: Svoboda, 1949.

VÁCLAVEK, Bedřich a Robert SMETANA. *České písně zlidovělé, Písně epické*. Praha: ČSAV, 1955.

VEČERKOVÁ, Eva. *Poslouchejte, mládenci a panny ... aneb O české písni kramářské*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1995.

VOJANCOVÁ, Linda. *Nepomucké kramářské písně*. Olomouc, 2009, Magisterská diplomová práce, Universita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra Bohemistiky.

ZÍBRT, Čeněk. Literární rozhledy. In: *Český lid. Sborník věnovaný studiu lidu československého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, na Slovensku a Podkarpatské Rusi, XXX*. [online]. Praha, 1930, str. 152 [cit. 2011.16.11] Dostupné z: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid30/index.htm>>.

8 RESUMÉ

A bachelor degree work deals with a collection of secular broadsheets with a male-female relation theme; these songs are part of the National Museum Prague Library collection.

The work main aims are to find out more about the way the broadside ballad authors interpret a relation between a man and a woman, and to examine the content part of compositions.

The work is divided into four parts. The initial chapters focus on existing research in the field of broadside ballad production, and on their historical development in Europe and Bohemia.

Following chapters describe a broadside ballad in general. They focus on the most important characteristics of ballads, their function, authors, themes, distributors, and printing works that produced these songs. The broadsheet production is sorted out according to main subjects; these chapters also describe an influence of censorship on contents, function, and further existence of the ballads.

In the second part the collected ballad compositions are sorted into four groups according to their subjects and further analysed. The final chapter focuses on a linguistic form of the ballads.

The bachelor work also features a literature list and a picture supplements.

9 PŘÍLOHY

9.1 Rejstřík názvů kramářských písní

NÁZEV	EVID.	ULOŽENO
Abeceda ženská v píseň uvedená zlým ženám k napravení na světlo vydaná	KP A1/1	KNM
Bolest srdce; Zpěv pro mládence a panny	KP R. Hlava 1783	KNM
Děvče s pěti P	KP D 44/1	KNM
Dvě nové písně pro mládence a panny	KP R. Hlava 1774	KNM
Kratochvilná píseň mládencům a pannám pro obveselení vydaná a světlo vydaná	KP R. Hlava 1757	KNM
Kratochvilná píseň pro obveselení mysle mládencům a pannám	KP 464	KNM
Mravná píseň všem ctnostným novomanželům k potěšení vydaná	KP 7767	KNM
Naříkání nešťastně oženěného muže	KP R. Hlava 1273	KNM
Nová píseň mládencům a pannám na světlo vydaná	KP 145/28	KNM
Nová píseň mládencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná	KP 8708	KNM
Nová píseň mládencům a pannám pro obveselení vydaná	KP 87/1	KNM

NÁZEV	EVID.	ULOŽENO
Nová píseň mládencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná	KP ŠPAL 273/24	KNM
Nová píseň mládencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná	KP ŠPAL 367/1	KNM
Nová píseň pro mládence a panny	KP A 184/1	KNM
Nová píseň při svatebním veselí k zpívání na světlo vydaná	KP R. Hlava 1117	KNM
Nová světská píseň o jedné nebohé dívce, jak sobě na nynější svět náramně stejská	KP 8444	KNM
Nová světská píseň; Rozmlouvání ožralce s ženou svou	KP R. Hlava 1199	KNM
Nová píseň o dobré ženě, v stav manželský vstupující	KP 7144	KNM
Nová píseň o ožralém a nedbalém muži	KP Dušek ¹⁴⁹ 2786/138 9244	KNM
Nová píseň o přeukrutném vražedníku a paliči, ve vsi Mohuli, zvaný Jan Mruzek, který zavraždil matku, manželku a tři děti, v našem Polsku u města Krakowa	KP 4511	KNM
Nová píseň o pyšných slečinkách	KP R. Hlava 1770	KNM
Nový zpěv: aneb ztrátu milence oplakávající milenka	KP ŠPAL 145/2	KNM

¹⁴⁹ Bohuslav Dušek (23.11.1886 - 17.6.1957), prokurista bývalé Živnostenské banky a sběratel. Sbíрку darovala KNM jeho manželka Hermína Dušková 28. listopadu 1977.

NÁZEV	EVID.	ULOŽENO
Nový zpěv k proměnění stavu panenského	KP ŠPAL 145/12	KNM
Píseň k milence své	KP R. Hlava 1750	KNM
Píseň k ustrnutí o hrozném mordu, který se stal ve městě Frankfurtu u Mainu s jednou manželkou a devíti dětma	KP 4279	KNM
Píseň kratochvilná o vyvolení stavu manželského	KP J2/1	KNM
Píseň kratochvilná, mládencům a pannám k obveselení vydaná	KP C 39/1	KNM
Píseň nová mládencům a pannám pro obveselení mysle	KP R. Hlava 1867	KNM
Píseň nová mnohým mužům a ženám příkladná a na světlo vydaná	KP 1615	KNM
Píseň o dobrém pijarisku	KP A 211/1	KNM
Píseň o hrozném osudu	KP 4532	KNM
Píseň o sedmero krvavé vraždě, kterou spáchala Marie Kubištová na manželci, matce a 4 dítkách, dne 20. května 1883, v obci Bečově, blíže Nového Jičína na Moravě	KP 4529	KNM
Píseň přiměřená při svatebním sňatku	KP 5782	KNM

NÁZEV	EVID.	ULOŽENO
Píseň svadební loučící se nevěsty od svých rodičů	KP A 174/1	KNM
Pravdivý příběh o dvou zamilovaných, který se stal v krajském městě Čáslavi dne 11. července 1861	KP 4545	KNM
Příkladná píseň o mordu, který se stal v Novo - Jičínském kraji, blíž městečka Kelče, v dědině Všechovicích, v měsíci únoru 1862	KP P 330/1	KNM
Rozmlouvání dvou od sebe se rozlučujících velké nevoli; Pro ukrácení času a obveselení mysle v píseň uvedené	KP R. Hlava 1771	KNM
Starý zpěv, aneb nárek manžela nad svou manželkou	KP 921	KNM
Světská píseň mládencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná	KP 8722	KNM
Světská píseň mládencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná	KP O 105/1	KNM
Světská píseň pro mládence a panny	KP R. Hlava 1767	KNM
Světská píseň pro mládence a panny	KP R. Hlava 1796	KNM
Truchlivá píseň o sebevraždě dvou milujících, která se stala dne 16. září 1883 na blízku Příbrami	KP Špal. 359/35	KNM
Ubohá děvečka	KP R. Hlava 969	KNM
Veselá píseň o zlých ženách	KP R. Hlava 926	KNM

9.2 Rejstřík incipitů

INCIPIIT	EVID.	SBĚRATEL	AUTOR	TISK	DATAČE
Aaa, mnohá žena zlá	KP A1/1	?	?	F. Škarnicl, synové Uherská Skalice	?
Ach hořela láska ve dne v noci	KP R. Hlava 1774	R. Hlava	?	Těšín	?
Ach já ubohá panna	KP 87/1	?	?	?	?
Ach měsíčku na obloze, proč tak bledě svítíš	KP A 174/1	?	?	Mladá Boleslav náklad Josef Ježek	?
Ach můj bože nejmilejší	KP A 184/1	?	?	?	?
Ach ouve, co já mám za trápení	KP A211/1	?	?	A. Pavliček Opava	?
Co to páni mlá- denci, já slyším nového	KP C 39/1	?	?	F. Škarnicl, synové Uherská Skalice	1871
Děvče s pěti P musím dostati	KP D 44/1	?	?	A. W. Mebaau Praha	1831

INCIPIT	EVID.	SBĚRATEL	AUTOR	TISK	DATAČE
Já člověk pocestný přijda na dvě cesty	KP J2/1	?	?	F. Škarnicl, synové Uherská Skalice	1867
Já zpozdilá hloupá dívka, tenkrát jsem si dodala	KP R. Hlava 969	R. Hlava	?	K. Kastránek Nový Bydžov	?
Jak jsem já šťastný rok dočkala, na který jsem dávno čekala	KP 7144	?	František Hoffmann	Vdova Jana Spurného Praha	1861
Jak jsem se smutný oženil, jak když by mi hlavu stal	KP 8722	?	?	Skalice	?
Jaké mám trápení, kalhoty plátěný	KP R. Hlava 1273	R. Hlava	?	F. Škarnicl, synové Uherská Skalice	1876
Když jsem já k vám chodíval	KNM KP Špal. 273/24	?	?	A. August Litomyšl	1854
Když jsem zpolehounka	KP R. Hlava 1783	R. Hlava	?	F. Škarnicl, synové Uherská Skalice	1863

INCIPIT	EVID.	SBĚRATEL	AUTOR	TISK	DATAČE
Lamentaci mám na srdci to pro mého milého	KP 145/28	?	?	Jihlava	?
Není na světě přes manžel- skou svornost, jak je na světě ženou radost	KP N10007	?	?	Praha	1848
Nevím, co to má být, že se na mě svět hněvá	KP 8444	?	?	Josefa Bergerová Litomyšl 1866	1866
Nic na světě stálého, nemám sobě věrného	KNM KP R. Hlava 1199	?		Fr. Berger Litomyšl	1848
O lásko, rozkoš oči, přijď mě potěšiti	KP O 105/1	?	?	Praha povolení c. k. censury	?
Poslechněte všecky panny i mládenci, zpí- vám vám	KP P 367/1	?	?	Kutná Hora	?
Poslyšte mé naříkání, mlá- denci a vdovci	KP 921	?	?	?	?

INCIPIIT	EVID.	SBĚRATEL	AUTOR	TISK	DATAČE
Poslyšte mlá- denci zas něco nového, že je- nom hledáte, kde je šajnů mnoho	KP 8708	?	?	Praha	1832
Poslyšte mlá- denci, mužové, vlastenci, jak se všecko mění	R. Hlava KP 926	R. Hlava	?	F. Škarnicl, synové Uherská Skalice	?
Poslechněte, ó křesťané, to smutné zpívá- ní, jaké hrozné nepravosti se v světě konají	KP P 330/1	?	?	Antonín Halauska Olomouc	?
Poslechněte křesťané milí, zajistě mnohý ustrnete	KP Špal. 359/35	R. Hlava	?	? náklad N. F. Horník	?
Pozastavte se krajané, slyšte žalostné novi- ny	KP 4511	?	?	Jan Spurný Praha náklad Josef Ježek	?
Pozastavte se maličko, křes- ťané rozmilí	KP 4529	?	František Klán	Jan Spurný Praha náklad František Klán	?

INCIPIIT	EVID.	SBĚRATE L	AUTOR	TISK	DATAČE
Pozastavte se maličko, slyšte moje zpívání, uslyšíte hroznou zprávu, co se stalo nyní	KP 4532	?	Arnošt Chládek	Julián Janů Praha náklad Arnošt Chládek	?
Pozastavte se vlastenci, zvláště panny a mládence	KP 4545	?	Jan Tér	Mladá Boleslav	1861
Proč pláčeš, naříkáš, má zlatá panenko?	KP Špal. 145/2	?	?	Hradec Králové	?
Přenešťastná to hodina, nešťastná chvíle byla	KP 1615	?	?	?	?
Přeušlechtilé manželství hned v ráji vštípeno, aby z něho množství plodu vyvedeno bylo	KP 7767	?	?	F. Škarnicl, synové Uherská Skalice	1818
Slyšel jsem slavíčka, líbezného ptáčka	KP R. Hlava 1117	R. Hlava	?	?	?
Šťastný jsem já skrze tebe, šťastná jsi ty skrze mě	KP R. Hlava 1750	R. Hlava	?	?	?

INCIPIIT	EVID.	SBĚRATEL	AUTOR	TISK	DATACE
Ta Moravská brána jest malovaná	KP R. Hlava 1757	R. Hlava	?	Skalice povolení c. k. censury	?
Teče voda, vodička, kolem vokola mlejna	KP R. Hlava 1767	R. Hlava	?	Josefa Bergerová Litomyšl	1867
Ted' holky, ted' holky mají nápadu velký	KP R. Hlava 1770	R. Hlava	?	Františka Košinová Chrudim	?
Ted'ky já pravdu tobě povídám, že já Nanyňko víc nepřijdu k vám	KP R. Hlava 1771	R. Hlava	?	?	?
Tluču žízňíví, otevřete mně neb mně v mém krku velice prahne	KP Dušek 2786/138 9244	B. Dušek	?	?	?
Travička se zelená, šla na ni má milá	KP R. Hlava 1796	R. Hlava	?	? Praha	?
Vále tobě marný světe, vále tobě dávám	KP Špal. 145/12	?	?	St. Pospíšil Chrudim	1859

INCIPIT	EVID.	SBĚRATEL	AUTOR	TISK	DATA
Vám noví manželové, štěstí dnes vinšujem!	KP 5782	?	?	A. Landfras, syn Jindřichův Hradec	?
Vdejte mě, mamičko, dokud jsem mladá	KP 464	?	?	J. Popíšil Chrudim	1864
Vímť já jeden krásný revír, to nedaleko města	KP R. Hlava 1867	R. Hlava	?	?	?
Žalostnou věc poslechněte, manželové manželky	KP 4279	?	?	Skalice	?

9.3 Rejstřík lokalit zmíněných v kramářských písních

LOKALITA	SBĚRATEL	AUTOR	INCIPIIT	NÁZEV	EVID.
Bečov u Nového Jičína	?	František Klán	Pozastavte se maličko, křesťané rozmilí	Píseň o sedmero krvavé vraždě, kterou spáchala Marie Kubištová na manželi, matce a 4 dítkách, dne 20. května 1883, v obci Bečově, blíže Nového Jičína na Moravě	KP 4529
Benešov	?	?	Lamentaci mám na srdci to pro mého milého	Nová píseň mládcům a pannám na světlo vydaná	KP 145/28
Budějovice	?	?	Lamentaci mám na srdci to pro mého milého	Nová píseň mládcům a pannám na světlo vydaná	KP 145/28
Budyně	?	?	Lamentaci mám na srdci to pro mého milého	Nová píseň mládcům a pannám na světlo vydaná	KP 145/28
Čáslav	?	Jan Tér	Pozastavte se vlastenci, zvláště panny a mládenci	Pravdivý příběh o dvou zamilovaných, který se stal v krajském městě Čáslavy dne 11. července 1861	KP 4545

LOKALITA	SBĚRATEL	AUTOR	INCIPIIT	NÁZEV	EVID.
Franfurt am Main	?	?	Žalostnou věc poslechněte, manželové, manželky	Píseň k ustrnutí o hrozném mordu, který se stal ve městě Frankfurtu u Mainu s jednou manželkou a devíti dětma	KP 4279
Chrudim	?	?	Lamentaci mám na srdci to pro mého milého	Nová píseň mládcům a pannám na světlo vydaná	KP145/28
Chrudim	?	?	Poslechněte všecky panny i mládenci, zpívám vám	Nová píseň mládcům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná	KP P 367/1
Jevíčko	R. Hlava	?	Ted'ky já pravdu tobě povídám	Rozmlouvání dvou od sebe se rozlučujících ve velké nevoli; Pro ukrácení času a obveselení mysle v píseň uvedené	KP R. Hlava 1771
Karlsberk u Jablonce nad Jizerou	?	Arnošt Chládek	Pozastavte se maličko, slyšte moje zpívání, uslyšíte hroznou zprávu, co se stalo nyní	Píseň o hrozném osudu	KP 4532

LOKALITA	SBĚRATEL	AUTOR	INCIPIIT	NÁZEV	EVID.
Kelč	?	?	Poslechněte, ó křesťané, to smutné zpívání, jaké hrozné ne- pravosti se v světě konají	Příkladná píseň o mordu, který se stal v Novo - Ji- čínském kraji , blíž městečka Kelče, v dědině Všechovicích, v měsíci únoru 1862	KP P 330/1
Klatovy	?	?	Lamentaci mám na srdci to pro mého milého	Nová píseň mlá- dencům a pannám na světlo vydaná	KP 145/28
Klatovy	?	?	Poslechněte všecky panny i mládenci, zpívám vám	Nová píseň mlá- dencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná	KP P 367/1
Kouřim	?	?	Lamentaci mám na srdci to pro mého milého	Nová píseň mlá- dencům a pannám na světlo vydaná	KP 145/28
Kutná Hora	?	?	Lamentaci mám na srdci to pro mého milého	Nová píseň mlá- dencům a pannám na světlo vydaná	KP 145/28
Mělník	?	?	Lamentaci mám na srdci to pro mého milého	Nová píseň mlá- dencům a pannám na světlo vydaná.	KP 145/28
Mladá Boleslav	?	?	Lamentaci mám na srdci to pro mého milého	Nová píseň mlá- dencům a pannám na světlo vydaná.	KP 145/28

LOKALITA	SBĚRATEL	AUTOR	INCIPIIT	NÁZEV	EVID.
Mohul u Krakowa	?	?	Pozastavte se krajané, slyšte žalostné noviny	Nová píseň o přeukrutném vražedníku a paliči, ve vsi Mohuli, zvaný Jan Mruzek, který zavraždil matku, manželku a tři děti, v našem Polsku u města Krakowa	KP 4511
Novojičínský kraj	?	?	Poslechněte, ó křesťané, to smutné zpívání, jaké hrozné nepravosti se v světě konají	Příkladná píseň o mordě, který se stal v Novo - Jičínském kraji, blíž městečka Kelče, v dědině Všechovicích, v měsíci únoru 1862	KP P 330/1
Plzeň	?	?	Lamentaci mám na srdci to pro mého milého	Nová píseň mládencům a pannám na světlo vydaná	KP 145/28
Praha, Malá Strana	?	?	Vdejte mě matičko, dokud jsem mladá	Kratochvilná píseň pro obveselení mysle mládencům a pannám	KP 464

LOKALIT	SBĚRATEL	AUTOR	INCIPIIT	NÁZEV	EVID.
A					
Prostějov	R. Hlava	?	Ted'ky já pravdu tobě povídám	Rozmlouvání dvou od sebe se rozlčujících ve velké nevoli; Pro ukrácení času a obveselení mysle v píseň uvedené	KP R. Hlava 1771
Pruské Slezko	?	Arnošt Chládek	Pozastavte se maličko, slyšte moje zpívání, uslyšíte hroznou zprávu, co se stalo nyní	Píseň o hrozném osudu	KP 4532
Příbram	?	?	Poslechněte křesťané milí, zajistě mnohý ustrnete	Truchlivá píseň o sebevraždě dvou milujících, která se stala den 16. září 1883 na blízku Příbrami	KP R. Hlava KP Špal. 359/35
vrch Třemošná	?	?	Poslechněte křesťané milí, zajistě mnohý ustrnete	Truchlivá píseň o sebevraždě dvou milujících, která se stala den 16. září 1883 na blízku Příbrami	KP Špal. 359/35

LOKALITA	SBĚRATEL	AUTOR	INCIPIIT	NÁZEV	EVID.
Všechovi- ce u Kelče	?	?	Poslechněte, ó křesťané, to smutné zpívání, jaké hrozné ne- pravosti se v světě konají	Příkladná píseň o mordu, který se stal v Novo - Jičínském kraji, blíž městečka Kelče, v dědině Všechovicích, v měsíci únoru 1862	KP P 330/1
Vorlov	?	?	Poslechněte křesťané milí, zajistě mnohý ustrnete	Truchlivá píseň o sebevraždě dvou milujících, která se stala den 16. září 1883 na blízku Příbrami	KP Špal. 359/35

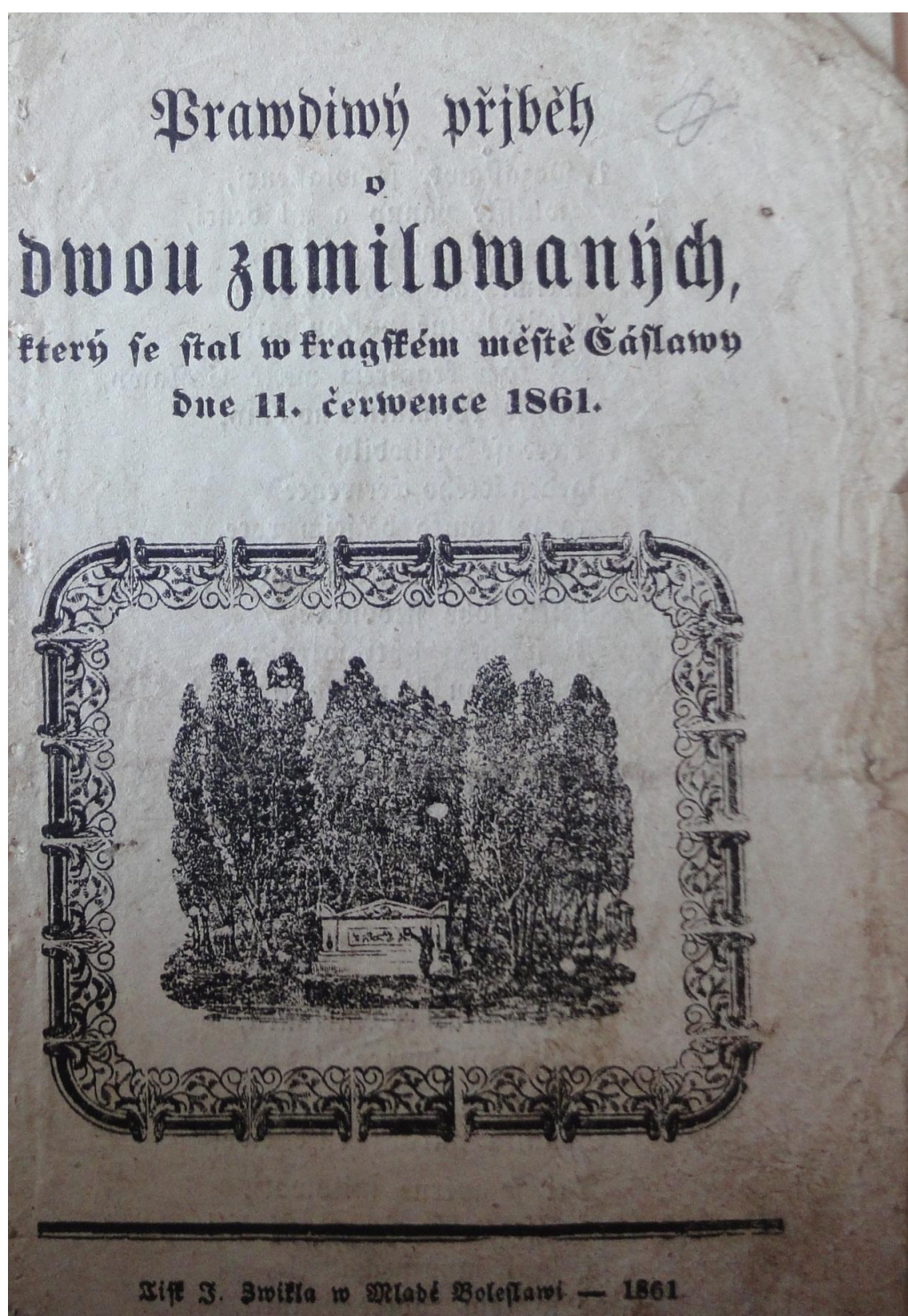
10 ZKRATKY

ČSAV	Československá akademie věd
EÚ AV ČR	Etnologický ústav Akademie věd České republiky
EVID.	evidováno
HÚ AV ČR	Historický ústav akademie věd České republiky
KNM	Knihovna Národního muzea
KP DUŠEK	sbírka B. Duška
KP R. HLAVA	sbírka R. Hlavy
KP ŠPAL	špalíček
KP	kramářská píseň
NM	Národní muzeum v Praze
NVČ	Národní výstava Československá
SPN	Státní pedagogické nakladatelství

11 OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Obr. 1

Obr. 2

Nová píseň
o
stavu manželském,

gak se někteří, až běda rádi mají.

W Praze 1846.

A dostání v vydavatele, na starém městě,
v liliové vliční, v domě čísl. 251.

Obr. 3

Obr. 4

Dvě nové písně
pro
mládenčy a panny.

Tiskem v Tessině.

Obr. 5

Obr. 6

11.1 Seznam obrazové přílohy:

Obr. 1: Titulní strana písně *Přešlechtilé manželství hned v ráji vštípeno, aby z něho množství plodu vyvedeno bylo*, KP 7767, KNM

Obr. 2: Titulní strana písně *Pravdivý příběh o dvou zamilovaných, který se stal v krajském městě Čáslavi dne 11. července 1861*, KP 4545, KNM

Obr. 3: Titulní strana *Nové písně o stavu manželském, jak se někteří až běda rádi mají*, KP N 10007, KNM

Obr. 4: Titulní strana *Nové písně o dobré ženě, v stav manželský vstupující*, KP 7144, uloženo v KNM

Obr. 5: Titulní strana písně *Dvě nové písně pro mládence a panny*, KP 1774, KNM

Obr. 6: Titulní strana písně *Píseň nová mnohým mužům a ženám příkladná a na světlo vydaná*, KP 1615, KNM